

א בקדמון ברא יי זה
שמא זה ארעא: ג
וארעא זה ארעא
וריקנא וחיסובא על אפי
זהומא ורזחא בן קדם יי
במשא על אפי מלא: ג
ואמר יי לתי גהורא זהה
גהורא: יי זהא יי זה
גהורא ארו סג ואפריילי יי

פניני תר-גום יונתן

פרשת מטות - מסעי

חידושים ופנינים
בפרשנות המקרא
מתרגום יונתן בן עוזיאל

הרב מאיר שפירד

**פניני תרגום יונתן
הרב מאיר שפריר זצ"ל**

מחבר הספר
"משמעות האותיות"

כל הזכויות שמורות
בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות:

05832-628-54
0686762@gmail.com

לקבלת הגיליון במייל:
0686762@gmail.com

נשמח לקבל הארות והערות

קטת
עימוד ועיצוב

☎ 050-412-452-4
✉ Kesetgraf@gmail.com

נידוני הפרשה בתרגום יונתן

- ד.....? על מי מדבר הפסוק על נשואה או ארוסה?.....
- ו.....? אנשי המלחמה מסרו את עצמם או גויסו?.....
- ז.....? האם נשאו עמם למלחמת מדין את הציץ ואת הארון?.....
- ח.....? מי הרג את עשה?.....? מכמה רוחות הקיפו את מדין?.....
- ט.....? מי הרג את בחרב?.....? מי הרג את בלעם? וכיצד ניסה בלעם להינצל?.....
- י.....? טבעת עגיל וכיצד לכפר על נפשתינו לפני ה'.....? על מה בא לכפר דורון זה?.....
- יא.....? היכן היה מקום קבורתו של משה?.....
- יב.....? הסבת שם למקומות הע"ז או שם של מקום נוסף?.....
- יג.....? מה היא מטרת כתיבת כל סדר המסעות?.....
- יד.....? זלזול או שפטים של ממש?.....
- טו.....? מדוע נקרא שם המקום סוכות?.....
- טז.....? האם ישנה בריאה מרובעת שנעשתה בידי שמים?.....
- טז.....? מה פשר מנין המעינות והתמרים? ומה בא הדבר ללמדנו?.....
- יז.....? בשונה מכל המסעות כאן ציינה התורה את המאורע שאירע שם, מדוע?.....
- יח.....? כמה מסעות נסעו בני ישראל במשך שלושים ושמונה שנים מחטא המרגלים? האם הסיפור עם קרח קדם לשילוח המרגלים? ומהו האירוע שעל שמו נקרא המקום 'חרדה'?.....
- יט.....? עיר התרנגול - מדוע נקרא כך שם המקום?.....
- כ.....? היכן הוא פתחו של גהינם במדבר?.....
- כא.....? מעצם הדבר שאיש מישראל הרג בשוגג מתחייב הכהן גדול עונש מיתה! מדוע?.....
- כב.....? על איזה רוצח הפסוק מדבר בשוגג או במזיד?.....
- כג.....? האם זו מצות עשה?.....? האם זו מצות עשה?.....

פרשת מטות

וְשָׁמַע אִישָׁה בְּיוֹם שְׁמָעוֹ • על מי מדבר הפסוק על נשואה או ארוסה?

(במדבר ל, ז-ח) וְאִם הָיוּ תַּהֵיחָ לְאִישׁ וְנִדְרֶיהָ עָלֶיהָ אוּ מִבְּטָא שִׁפְתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל נַפְשָׁהּ: (ח) וְשָׁמַע אִישָׁה בְּיוֹם שְׁמָעוֹ וְהַחֲרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נִדְרֶיהָ וְאָסְרָה אֲשֶׁר אָסְרָה עַל נַפְשָׁהּ וְקָמוּ:

על מי מדברים פסוקים אלו על ארוסה או על נשואה? והאם פסוק ח' הוא המשך של פסוק ז' או שכל פסוק מדבר על ענין בפני עצמו?

רש"י מבאר על פי דברי הגמ' בנדרים (זו.) שפסוקים אלו מדברים על נערה ארוסה שאביה ובעלה מפירים נדריה בשותפות.

ולפ"ז הפסוק הראשון (פסוק ז') 'ואם היו תהיה לאיש', מקדים את המקרה - שאם הנערה התארסה ויש עליה נדרים שנדרה בבית אביה, ולא שמע מהם אביה ולא הוקמו ולא הופרו על ידו. והדין נכתב בפסוק שלאחריו (פסוק ח') 'ושמע אישה ביום שמעו', כלומר אם ישמע הארוס וישתוק שתיקה שמקיימת את הנדר בידו להקים את הנדר, ושוב לא יוכל האב להפר כי אם צד אחד מקיים, הצד השני אינו יכול יותר להפר.

ת"י מפרש את הפסוקים באופן אחר:

(ז) וְאִין אַתְּנַסְבָּא אַתְּנַסִּיבַת לְגִבְרָ וְנִדְרָהָ עָלֶיהָ. אוּ פִירוּזֵי סִפְתָּהָ דְאָסְרַת עַל נַפְשָׁהּ בְּבֵית אִיבָהָ וְלֹא בְטִיל אִיבָהָ עַד לֹא אַתְּנַסִּיבַת וּמִדְּאִתְנַסִּיבַת לְגִבְרָ יִתְקַיְּמוּן:

(ו) [ואם הנשא תנשא לאיש ונדריה עליה. או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה בבית אביה ולא בטל אביה לפני שנישאה ומשנישאה לאיש יקומו].

(ז) [ואין בתר דאתנסיבת נדרת וישמע בעלה וביומא דשמע יתכוון לקיימותהון וישתוק לה. ויתקיימון נדרהא ואיסרהא דאסרת על נפשה יתקיימון:]

(ח) [ואם אחד שנישאה נדרה, ושמע אישה זביום שמעו יתכוון להקים אותם וישתוק לה. וקמו נדריה ואסריה שאסרה על נפשה יתקיימו]

בת"י מבואר שפירש את הפסוקים בדרך חדשה, ולדבריו אין פסוקים אלו מדברים על ארוסה כלל, אלא על נשואה. ואף אין פסוק ח' המשך של פסוק ז' אלא בכל פסוק נאמר דין אחר:

בפסוק ז' נאמר שאשה שנישאת ויש עליה נדרים שנדרה בבית אביה וקוימו על ידו. אין הבעל יכול להפרם. - דין זה נאמר גם בגמ' (נדריים ז:): 'שאינ הבעל מפר בקודמין'.

ובפסוק ח' נאמר דין נוסף והוא שבכח הבעל להפר את נדריה שתידור לאחר הנישואין. דין זה נלמד בגמרא (נדריים ז:). מהפסוקים להלן (יא-יב): "ואם בית אשה נדרה... ושמע אישה והחריש לה... וקמו כל נדריה" ומטעם זה הבינה הגמ' שהפסוקים דידן (ז-ח) מדברים בארוסה.

לדברי ת"י יש לידע א. מנין נדע את דין ארוסה? ב. כיצד מיישב את כפילות הפסוקים הנ"ל? וראה הערה¹.

1. את השאלה הראשונה מנין ילמד את דין ארוסה - יישב בספר 'יין הטוב', שת"י יליף כר' ישמעאל בנדריים (דף סח). הלומד מהנאמר בסוף פרשת נדרים (פסוק ז'): 'בין איש לאשתו - בין אב לבתו' מכאן שארוסה אביה ובעלה מפירין נדריה. ואת השאלה מכפילות הפסוקים ראה בת"י לקמן פסוק יב' שלמד שבפסוק זה שהוא המשך של קודמו 'ואם בית אשה נדרה' התחדש שאין 'נתרוקנה' כלומר שאף אם מת הבעל קודם שבגרה אם שמע מהנדריים ולא הפרם אין האב יכול להפרם.

וַיִּמְסְרוּ מֵאֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל • אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִסְרוּ אֶת עֲצָמָם או

גויסו?

(במדבר לא, ה) וַיִּמְסְרוּ מֵאֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמָּוֶת שְׁנַיִם עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא:

מה משמעות הלשון 'וימסרו' האם מסרו את עצמם או גויסו?

לשון המקרא 'וימסרו' סובל לכאורה את ב' הפירושים, נבחרו ע"י הממונים או מסרו את עצמם, בת"י נראה שפירש את שניהם גם יחד:

וְאֵתִּבְחָרוּ גֹבְרֵי צְדִיקִים, וּמִסְדּוֹן נַפְשֵׁהוֹן מֵאֲלֵפֵי דְיִשְׂרָאֵל. אֶלְפָּא
לְשִׁבְטָא, תְּרִיסַר אֲלָפִין מְזֻרְזֵי חֵילָא:

[ונבחרו אנשים צדיקים, ומסרו נפשם מאלפי ישראל. אלף לשבט, שנים
עשר אלף חלוצי צבא]

מבואר בדבריו שהיוצאים למלחמת מדין היו אנשים צדיקים אשר נבחרו ואף מסרו את עצמם למלחמה זו.

טעם הדבר עולה מדברי ת"י לקמן (פסוק ג) שמהותה של מלחמה זו הוא עקירת השטן ויצר הרע שהיה ואולי עדיין קיים בישראל, באמצעות עשיית תשובה גמורה המתבטאת בכך שחלוצי המלחמה באו לידי ניסיון באותן הנסיבות שהיו בזמן העבירה - באותו המקום ובאותו מצב ועמידתם בנסיון זה - כיפרה על בני ישראל.

לטעם זה מובן מדוע נבחרו אנשים צדיקים, שהיו מוכנים למסור את נפשם בשביל לכפר על בני ישראל.

השיטות השונות מובאות בספרי (כאן) ובתוך הדברים ישנה תוספת טעם לצורך לבחור באנשי המלחמה. וישנה גם דעה כדברי ת"י:

"וימסרו מאלפי בני ישראל - מגיד הכתוב שהיו בני אדם צדיקים

וכשרים ומסרו נפשם על הדבר. רבי נתן אומר אחרים מסרום, איש פלוני כשר יצא למלחמה, איש פלוני צדיק יצא למלחמה. ר' אלעזר המודעי אומר בוא וראה כמה חיבתן של רועי ישראל שעד שלא שמעו שמיתתו של משה מעכבת למלחמות מדין מה כתוב בהן (שמות יז, ד) 'עוד מעט וסקלונני', מששמעו שמיתתו של משה מעכבת מלחמת מדין התחילו מתחבאים, אעפ"כ נמסרו בעל כרחם שנאמר 'וימסרו מאלפי ישראל'².

וְכָלֵי הַקֹּדֶשׁ • האם נשאו עמם למלחמת מדין את הציץ ואת הארון?

(במדבר לא, ו) וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לְמִטָּה לְצַבָּא אֹתָם וְאֶת פְּנִיחָס בֶּן אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לְצַבָּא וְכָלֵי הַקֹּדֶשׁ וְחֻצְצֹרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדָם:

מה הם 'כלי הקודש' אשר נשלחו על ידי פנחס למלחמה?

רש"י כותב שכלי הקודש הם הארון והציץ אשר הראה פנחס לבלעם ומלכי מדין בשעה שפרחו באויר באמצעות קסמיו של בלעם ומיד נפלו לארץ.

ת"י מפרש כאן לדרכו מה הם 'כלי הקודש' שנלקחו למלחמה ומה הצורך בהם, באופן אחר:

וַיִּשְׁדֹּר יִתְהוֹן מֹשֶׁה אֶלְפָּא לְשִׁבְטָא לְחִילָא, יִתְהוֹן וְיֵת פְּנִיחָס בֶּד אֶלְעָזָר כְּהֵנָּא לְחִילָא, וְאֹדְיָא וְתַמְיָא דְקֹדֶשִׁיא לְמִשְׁיִילָא בְּהוֹן, וְחֻצְצֹרוֹת יַבְבָּא בְּיָדֵיהּ לְמִכְנָשׁ וְלְמִשְׁרֵי וְלְמִיטְל מִשְׁרֵיתָא דִּישְׁדָּאֵל:

2. בדברים אלו טמון תוספת טעם מדוע הוצרכו למוסרם למרות שהיו מוכנים מעצמם למסור את הנפש.

[וישלח אותם משה אלף לשבט, אותם ואת פנחס בן אלעזר הכהן לצבא, ואורים ותומים הקדושים לשאול בהם, וחצוצרות התרועה בידו להקהיל ולהחנות ולהסיע מחנות ישראל]

מדבריו נמצא ש'כלי הקודש' אשר לקחו עמם לא היו הארון והציץ, אלא האורים ותומים אשר היו נחוצים לשעת המלחמה כדי שיוכלו לשאול בהם.

היה מקום להבין שנחלק עם רש"י לשיטתו שרש"י הסבור שפנחס הוריד את בלעם באמצעות הציץ פירש כאן שאחד מכלי הקודש הוא הציץ, ות"י הסבור להלן (במדבר לא, ח) שפנחס הוריד את בלעם ע"י שאמר בפיו את השם המפורש ובכך פרח בעצמו באויר והוריד את בלעם לארץ. לא הוצרך לפרש כאן שא' מ'כלי הקודש' הוא הציץ והיה לו טעם אחר לפרש מדוע הם האו"ת.

אמנם מסתבר שאף שת"י חולק (לכאור') על הדעה שנשאו את הארון למלחמה, מ"מ לגבי הציץ ס"ל שאכן נטלוהו, כי מסתבר שהכהן גדול שנשא עמו את האו"ת היה לבוש בכל הח' בגדים ואחד מהם הוא הציץ. וכך מבואר גם בחז"ל:

"רבי אלחנן אמר אלו בגדי כהונה שבהם אורים ותומים, שנאמר (שמות כט, כט) "ובגדי הקדש אשר לאהרן". (מדרש תנחומא ג')

הרי שמזכיר המדרש את האורים והתומים יחד עם שאר בגדי הכהונה. וכך מבואר גם בתוספתא סוטה (פ"ז ה"ט). וטעם הדבר שלקחו איתם למלחמה את ח' הבגדים, ביאר בספר 'תשואות חן' עפ"י מה שנאמר במשנה ביומא (עא: ובגמ' שם עג:) שהנשאל באורים ותומים צריך ללבוש שמונה בגדים, ובגמ' שם (עג:) אמרו 'בגדים שכה"ג משמש בהם, משוח מלחמה משמש בהן', כלומר שכהן המשוח מלחמה לובש את הח' בגדים בעת ששואל באורים ותומים. (ופנחס היה משוח מלחמה כמבור בתוספתא הנ"ל ועוד)

וַיִּצְבְּאוּ עַל מְדִינַת כְּנָעַן צִוְּהָ ה' אֶת מֹשֶׁה • מכמה

רוחות הקיפו את מדין?

(במדבר לא, ז) וַיִּצְבְּאוּ עַל מְדִינַת כְּנָעַן צִוְּהָ ה' אֶת מֹשֶׁה וַיַּהֲרֹגוּ
כָּל זָכָר:

היכן נצטווה משה על האופן והצורה בה צריך להילחם עם מדין?

בת"י מתבאר הדבר:

וְאֶת־חַיִּילוֹן עַל מְדִינַת אַקְפוּהָ מִתְּלַת טְרִיגוֹנָהָ, הֵיכְמָא דְפִקִּיד יִי יִת
מֹשֶׁה וְקָטְלוּ כָּל דְּבוֹרָא:

[ויצבאו על מדין הקיפוח משלש רוחות, כאשר ציוה ה' את משה, והרגו
כל זכר]

ת"י מבאר שאכן לא מדובר כאן על ציווי מסוים אותו נצטווה במלחמת מדין, אלא הכתוב מלמדנו שבני ישראל ניגשו למלחמה בדרכי המלחמה אשר ציוה ה' את משה, ואחד מהם הוא ההלכה שיש לצור על עיר רק מג' רוחותיה. וכך עשו במלחמה זו שצרו על מדין רק מג' רוחותיה.

הטעם שת"י הבין שהפסוק מדבר דווקא על הלכה זו, הוא משום שהלשון 'לצבוא' משמעותה 'לצור' ולכך הבין ת"י שההלכה שנתקיימה כאן היא ההלכה הקשורה במצור.

גם ברמב"ם בהלכות מלכים ומלחמותיהם (פ"ו ה"ו) כשהביא הלכה זו, ציין שמקור הלכה זו הוא מפי השמועה (מסורת חז"ל) שכך למדו את פסוק זה. וז"ל:

"כְּשֶׁצָּרִין עַל עִיר לְתַפְשָׁהּ. אִין מְקִיפִין אוֹתָהּ מֵאַרְבַּע רוֹחוֹתֶיהָ אֶלָּא
מִשְׁלֹשׁ רוֹחוֹתֶיהָ. וּמְנִיחִין מְקוֹם לְבוֹרָחַ וְלִכְּל מִי שְׂיִרְצָה לְהַמְלִיט
עַל נַפְשׁוֹ. שְׁנַאָמֵר (במדבר לא-ז) 'וַיִּצְבְּאוּ עַל מְדִינַת כְּנָעַן צִוְּהָ ה' אֶת
מֹשֶׁה'. מִפִּי הַשְּׂמוּעָה לְמֹדוֹ שֶׁבִּכְךָ צִוְּהוּ:"

ואכן כבר הכס"מ (שם) ציין לדברי הסמ"ג שהלכה זו מקורה ב**ספרי** (כאן) שנחלקו בדבר:

*"ויצבאו על מדין" - הקיפוה מארבע רוחותיה. רבי נתן אומר נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו*³.

והנה נחלקו הרמב"ם (הנ"ל) והרמב"ן (סה"מ בהוספות למ"ע מ' ה) שלרמב"ם הלכה זו היא **אופן מאופני המלחמה**. ולרמב"ן היא **מצות עשה** שנמנית בכלל המצוות עשה.

מחלוקת זו משליכה על הבנת שורש המצוה, כי לדעת הרמב"ן שהיא מצוות עשה - ענינה גם בשביל ישראל, וכמש"כ הרמב"ן (שם): "כי בזה נלמוד להתנהג בחמלה אפ' עם אויבינו בעת המלחמה". אמנם הוסיף הרמב"ן שישנה עוד תועלת במצוה זו: "ובו עוד תיקון שנפתח להם פתח שיברחו ולא יתחזקו לקראתנו".

וכטעם זה הבין הרמב"ם שהוא **מתכסיסי המלחמה**, ואינו לימוד לישראל, וכמו שכתב ה'משך חכמה' (כאן) בדעתו: "שאם יקיפו אותם מכל צד יעמדו על נפשם בכל שארית כוחם ויכלו לעשות חיל, כאשר ידוע מ'קורות העתים' **שכמה פעמים בא מגודל היאוש - הנצוח הגדול**, לא כן אם יהיה להם אופן להציל את נפשם, אז לא ישליכו נפשותם ויברחו". עיי"ש שביאר את פלוגת הרמב"ם והרמב"ן בענין זה.

3. וכך מובא אף במדרש הגדול: "מה ת"ל כאשר ציוה ה' את משה? מלמד שלא הקיפו את העיר אלא משלש רוחות בלבד והניחו רוח רביעית פנויה בלא הקפה כדי שיהיה מקום לבורח ולמי שרוצה להימלט על נפשו". (מדרש הגדול כאן מובא בתו"ש)

וְאֵת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הָרְגוּ בַּחֶרֶב • מי הרג את בלעם? וכיצד ניסה בלעם להינצל?

(במדבר לא, ח) וְאֵת מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל חֲלָלֵיהֶם אֶת אֹוֵי וְאֵת דָקָם וְאֵת צוֹר וְאֵת חוֹר וְאֵת רַבֵּעַ חֲמִשָּׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הָרְגוּ בַּחֶרֶב:

מה התחולל בזמן הריגת בלעם?

ת"י מביא תיאור מפורט כיצד תפס פנחס את בלעם, וכיצד התחנן בלעם על נפשו לפני פנחס שלא יהרגהו, ותשובת פנחס המפרטת את כל מעללי בלעם על שמותיו השונים, עוד מימי יעקב אבינו שרעה את צאנו - צאן לבן:

וַיִּתְּ מַלְכֵי מִדְיָנָא קְטָלוּ עַל קְטוּלֵי מִשְׁדֵּי־תְהוֹן, יֵת אֹוֵי וַיִּת דָקָם וַיִּת צוֹר הוּא בִּלְק וַיִּת חוֹר וַיִּת רַבֵּעַ חֲמִשָּׁת מַלְכֵי מִדְיָן וַיִּת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר קְטָלוּ בְּסִיפָא. וְהוּא בִּיּוֹן דְּחָמָא בִּלְעָם חֲיִיבָא יֵת פִּינְחָס כְּהֵנָא רְדִיף מִן בְּתַרְדֵּי, עֲבַד מִלְתָּא דְקוֹסְמִין וּפְרַח בְּאוֹיֵד שְׁמִיא. מִן יָד אִידְכֵר פִּינְחָס שְׁמָא דְבָא וְקַדִּישָׁא וּפְרַח בְּתַרְדֵּי, וְאַחַדְיָה בְּרִישִׁיָּה וְאַחַתְיָה, שְׁלַף סִיפָא וּבָעָא לְמַקְטִלְיָה, פְּתַח פּוֹמִיָּה בְּמִילֵי תַחְנוּגִין וְאַמְד לְפִינְחָס, אִין תְּקִיִּים יֵת נַפְשֵׁי מִשְׁתַּבְּעֵנָא לָךְ דְּכָל יוֹמִין דְּאַנָּא קִיִּים לִית אַנָּא מְלִטִיט יֵת עַמְךָ. עֲנִי וְאַמְד לִיָּה הֲלָא אַנְתָּ הוּא לְבָן אֲרַמְאָה דְּבַעִית לְמִישִׁיצִיא יֵת יַעֲקֹב אֲבוּנָן וְנַחַתָּת לְמַצְרַיִם בְּגִין לְמוֹזְבְּדָא וְדַעָא, וּמִן בְּתַר דְּנַפְקוּ מִמְצְרַיִם גְּרִיתָא בְּהוֹן עַמְלַק דְּשִׁיעָא, וּכְדוֹן אִיתְגַּדְתָּא אִיתְגַּדְתָּא לְמִילוּט יֵתְהוֹן, וּבִיּוֹן דְּחִמִּיתָא דְּלָא אַחֲנִין עוֹבְדֵךְ וְלָא קַבִּיל מִימְדָא דִּי מִינְךָ אֲמִלִּיכַת מַלְכָּא בִּישָׁא יֵת בִּלְק לְמוֹקְמָא יֵת בְּנִתְיָה בְּפִדְשַׁת אוֹדְחַתָּא

לְמִטְעִיא יְתֵהוּן, וְנִפְלוּ בְּגִין כִּן מְנַהֵזוֹן עֲשָׂרִין וְאַרְבַּעַא אֲלֵפִין, בְּגִין
כִּן לִית אַפְשָׁד תּוֹב לְמִקְיִמָא ית נִפְשָׁד. וּמִן יד שְׁלֵף סִיפִיָּה מִן
תְּנִיקָא וְקִטְלִיָּה:

[ואת מלכי מדין הרגו על הרוגי מחנותיהם, את אוי ואת רקם ואת צור
הוא בלק, ואת חור ואת רבע חמשת מלכי מדין ואת בלעם בן בעור הרגו
בחרב. ויהי כאשר דאה בלעם החוטא את פנחס הכהן רודף אחריו, עשה
דבר בישוף ופרח באויר השמים, מיד הזכיר פנחס שם הגדול והקדוש
ופרח אחריו ואחזו בראשו והורידו, שלף החרב ורצה להרגו. פתח פיו
בדברי תחנונים ואמר לפנחס, אם תקיים את נפשי, נשבע אני לך שכל
הימים שאני קיים אין אני מקלל את עמך. ענה ואמר לו, הלא אתה הוא
לבן הארמי שרצית להכרית את יעקב אבינו, וירדת למצרים כדי לאבד
זרעו, ואחד שיצאו ממצרים גרית בהם עמלק הרשע, ועתה גרה התגדית
לקלל אותם, וכיון שראית שלא הועילו מעשיך ולא קבל מאמר ה' ממך,
יעצת עצה רעה את בלק - להעמיד את בנותיו בפרשת דרכים להזנות
אותם, ונפלו בגלל זה מהם עשרים וארבעה אלף, בגלל זה אין יכולת שוב
לקיים את נפשך, ומיד שלף הרבו מנדרתיקה והרגו].

מדברי ת"י מתבארים כמה דברים:

בלעם נהרג על ידי פנחס

א. שבלעם הומת על ידי פנחס שהרגו בחרבו. ודלא כנאמר בזוה"ק (בלק קצד): שאיש
חיל משבט דן בשם 'צליה' פרח אחרי בלעם באויר, והוא שהרג את בלעם⁴. ודלא כנאמר

4. וכך נאמר בזוה"ק: "כיון שראה בלעם את פנחס פרח באויר וב' בניו עמו יונוס ויומברוס, ואם תאמר הרי מתו
במעשה העגל, כי הם עשו את העגל, אלא כך היה ודאי, וזה שאמר ויפול מן העם ביום ההוא כשלת אלפי
איש, וכי לא ידוע חשבון קטן הזה, והרי כמה חשבונות אחרים רמים ועליונים וגדולים ידע הכתוב למנות, וכאן
כתב כשלושת אלפי איש, אלא הם בניו של בלעם יונוס ויומברוס, שהם שקולים כשלושת אלפי איש. אלא רשע
ההוא ידע כל הכשפים שבעולם, ולקח אף כשפיו של בניו שהיו רגילים בהם, ובהם פרח ונסתלק. פנחס ראהו,
שהיה אדם אחד פרח באויר והוא מסתלק מן ראית העין באויר, הרים קולו לבני צבאותיו ואמר, יש מי היודע
לפרוח אחריו של אותו רשע, כי בלעם הוא, ראו אותו שהיה פורח.

צליה בנו (אולי הפירוש מבניו) של שבט דן, קם ולקח השליטה השולטת על כשפים ופרח אחריו, כיון שראה אותו

במדרשים⁵ (ילקוט שמעוני) **שפנחס הוריד את בלעם והביאו לפני משה ולפני הסנהדרין והרגוהו ש.ם. וז"ל:**

”אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן, כשהלך פינחס למדין הוא וכל חיילותיו שהלכו עמו, כיון שראה בלעם הרשע את פינחס עשה את שתי זרועותיו כשני לוחות אבנים והיה פורח ועולה למעלה, מפני שהוא משתמש בשם המפורש, אף פינחס, כיון שראהו פורח ועולה, אף הוא עושה שתי זרועותיו כשני לוחות אבנים והיה פורח ועולה אחריו, עד שמצאו עומד ומשתטח לפני כסא הכבוד, מיד נתן עליו פינחס ציץ של הקב”ה ותפשו והורידו והביאו לפני משה ודנהו בסנהדרין והרגוהו.” (ילקוט שמעוני פרק לא תשפה)

והנה ב'טעמא דקרא' התקשה מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל על דברי ת"י שפנחס הרג את בלעם בחרב, **הלא פנחס היה כהן**, וכיצד הותר לו להיטמאות למת. (על ידי מגעו בחרב הנוגעת במת שאף נבלת עכו"ם מטמאה במגע) עיי"ש שנשאר בצ"ע.

אולם יש שיישבו על פי מה שכתב ת"י לעיל (במדבר כה, ח) שאחד הנסים שנעשו לפנחס בעת שדקר את זמרי וכזבי, הוא שלא מתו עד שגמר להסתובב ברחבי המחנה כדי שלא יטמא פנחס באהל. ואף כאן אמנם הרג את בלעם בחרב, אך בלעם לא מת מיד אלא לאחר שהסיר פנחס את חרבו ממנו. אולם אין מקור לכך שאירע כאן נס זה וצ"ע.

כדברי ת"י שפנחס הרג את בלעם, מבואר כבר בגמ' (סנהדרין קו:): שאותו מין סיפר לר' חנניה,

רשע ההוא עשה דרך אחר באויר, ובקע ה' אוירים בדרך ההוא ועלה ונעלם מהעין, אז נסתכן צליה בשעה ההיא והיה בצער שלא ידע מה ישעשה. הרים פנחס קולו אליו ואמר, הצל של התנינים הרובצים על כל הנחשים הפוך בשערותיך, מיד ידע צליה וגילה אורח ההוא ונכנס אליו, מיד נגלה בלעם וירדו שניהם לפני פנחס. (בלק קצד: ועיין שם עוד)
עוד איתא בזה"ק:

”כיון שירד אותו רשע לפני פנחס, אמר לו, רשע, כמה גלגולים רעים עשית על עם הקדוש, אמר לצליה קום הרוג אותי, ולא בשם, כי זה אינו ראוי שתזכיר עליו את הקדושה העליונה, כדי שלא תצא נשמתו ותהיה נכללת בדברים של מדרגות הקדושות, שאז יתקיים בו מה שאמר תמות נפשי מות ישרים. בשעה ההיא עשה בו כמה מיני מיתות ולא מת, עד שלקח חרב שהיה חקוק עליה נחש מצד זה ונחש מצד זה. אמר לו פינחס, **בשלו תהרגו ובשלו ימות**. אז הרגו ויכול לו”... (בלק קפ)

ראה בפירוש הרא"ש שחרב זו שהרגו בה את בלעם היא **החרב שהטמינו יעקב ולבן בגל האבנים שבו כרתו את הברית שלא יעברו זה לצד זה לרעה**. ונמצא שבלעם נמחצה רגלו אל הקיר שהוא הגל הנ"ל כמבואר לעיל (גיליון פרשת בלק) שנפרע ממנו הגל כיון שעבר על שבועתו. וכעת הומת על ידי חרב זו שהטמינו בגל.
5. וכן משמע בגמ' (סנהדרין קו:): ”אמר רב שקיימו בו ארבע מיתות סקילה שריפה הרג וחנק” ומשמע שהומת על ידי הסנהדרין וכל ישראל ולא בחרבו של פנחס.

שראה את 'פנקסו של בלעם' אשר בו היה רשום: 'שבן שלושים ושלוש שנים' היה בלעם הפיסח, כאשר הרג אותו פנחס שר הצבא".⁷

פנחס פרח באוויר ע"י השם המפורש

ב. עוד מבואר בת"י שפנחס פרח באוויר באמצעות שם המפורש שאמרו בפיו, ואחז בראשו של בלעם והורידו לארץ. וזה דלא כמש"כ רש"י⁸ שהורידו את בלעם ומלכי מדין באמצעות הציץ, וכמשנ"ת לעיל (במדבר לא פסוק ו)

בלעם הוא לבן

ג. מבואר כאן דעת ת"י שבלעם הוא לבן כפשוטו⁹ וכמש"כ ת"י בעוד מקומות (ראה לעיל במדבר כב, ה) והארכנו בזה בגליון פרשת בלק¹⁰.

בלעם יעץ לפרעה להשתעבד בבני

ד. עוד מבואר כאן שבלעם - לבן ירד למצרים כדי להאביד את זרעו של יעקב. וכמבואר בחז"ל (סוטה יא. ושם"ר פרשה א) שבלעם היה יועץ של פרעה ויעץ לו להשתעבד בבני ישראל בגזירות השעבוד:

"אמר רבי חייא אמר רבי סימון, שלשה היו באותה עצה, בלעם, ואיזב, ויתרו. בלעם שיעץ, נהרג. איזב ששתק, נדון ביסורין. ויתרו שברח, זכו בניו וישבו בלשכת הגזית..."

6. נתון זה של גילו של בלעם אינו עולה בקנה אחד עם דעת ת"י שבלעם הוא לבן. ואף לא עם דברי הגמ' (סנהדרין קה.) שבה נאמר כנ"ל עם תוספת שבלעם הוא אף 'כושן רשעתים'. וכבר עמד בזה רש"י שם, שר' חנניה לא סבר את דברי הגמ' לעיל (קו.) בה נאמר שבלעם היה בעצת פרעה, כי לפ"ז חי בלעם את כל המאטים ועשר שנות גלות מצרים עד מלחמת מדין.

7. ואמנם כבר רש"י שם מעלה אפשרות אחרת, שבלעם לא הומת ע"י פנחס ובכל זאת כך נרשם בפנקס, משום שפנחס היה שר הצבא, וגם אם הומת על ידי איש אחר כל המלחמה נקראת על שמו.

8. וכ"ה בילקוט רמז תשפה. ובתנחומא ד.

9. ודלא כשיטות השונות בנושא זה. ראה בפירוש הרא"ש (בראשית לא, מח) שבלעם היה מבני בניו של לבן. וכן בדבריו כאן (במדבר לא, ח) שבלעם היה ממשפחתו של לבן. וכן לגירסא אחת בסוגיא בסנהדרין קה. שבלעם היה בנו של לבן. דעה נוספת מובא ב'שכל טוב' (בראשית כב, כא) שבלעם הוא קמואל שהיה אביו של לבן. ובספר 'ציוני' (במדבר כב, כד) כתב שבלעם היה גלגול של לבן.

10. בבאור דברי ת"י בכמה מקומות בענין זה ובשמו הנוסף של בלעם, ראה עוד בהגש"פ 'פניני תרגום יונתן' על 'בקש לבן לעקור את הכל' - עמ' נב.

בלעם גירה את עמלק להילחם עם ישראל בעצאתם מצרים

ה. עוד מבואר שמיד בצאת בני ישראל ממצרים, גירה בלעם את עמלק לעשות מלחמה עם בני ישראל, ומטעם זה הגיע עמלק להילחם עם ישראל.

מצינו ב' דעות מהי הצורה שבה בלעם גירה את עמלק להילחם בבני ישראל. דעה א' שיעץ עצה למלך עמלק - כמתואר במדרש (אסתר רבה ז, יג):

”וַיֵּבֵא עַמְלֵק וַיִּלְחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִמְיָדִים, וּמַהֲיִכּוֹן בָּא עַמְלֵק, אָמַר רַבִּי כְּרוֹסְפָדָּי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן שֶׁבָא מֵאַצֵּל בְּלַעַם הַרְשָׁעִי, שֶׁבָא לְטַל עֵצָה מִמֶּנּוּ, וְאָמַר לוֹ יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁבַעַל עֵצָה אֶתָּה וְגַם בַּעַל מַחֲשָׁבוֹת רָעוֹת, וְכָל הַנוֹטֵל עֵצָה מִמֶּךָ אֵינּוּ נִכְשָׁל. אָמַר לוֹ רָאָה מָה עָשׂוּ אֲפֹה זֶה לְמִצְרַיִם, שֶׁעָשׂוּ לָהֶם כְּפֹה טוֹבוֹת, וּמַה לְמִצְרַיִם שֶׁעָשׂוּ לָהֶם כְּפֹה טוֹבוֹת עָשׂוּ לָהֶם כְּפֹה, לִשְׂאֵר אַמּוֹת עַל אַחַת כְּפֹה וְכְפֹה, הִיאֲדָ אֶתָּה יוֹעֵצֲנִי. אָמַר לוֹ בְּלַעַם, לָךְ וְעֵשָׂה עִמָּהֶם מְלַחְמָה, וְאַם אֵין אֶתָּה עוֹשֶׂה עִמָּהֶם מְלַחְמָה אֵין אֶתָּה יָכוֹל לָהֶם. מִפְּנֵי שֶׁהֵן תְּלוּיִין בְּזִכְרוֹתָ שֶׁל אַבְרָהָם אַבְיָהֶם, וְאַף אֶתָּה שֶׁהוּא בֶן בְּנוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, תְּלוּי בְּזִכְרוֹתָ שֶׁל אַבְרָהָם. מִיָּד בָּא עֲלֵיהֶם לְמַלְחָמָה.”

ודעה נוספת (ספר הישר) שלאחר שעזב בלעם את מצרים, מלך על עמלק והוא 'בלע מלך עמלק' וגירה את ארצו להילחם עם ישראל.

מהלך זה מסתדר עם דברי ת"י בכמה מקומות, וראה הערה¹¹.

11. בת"י לעיל (במדבר כב, ה) מבואר ש'בן בעור' אינו שם אביו של בלעם כי לאביו (של בלעם-לבן) קראו בתואל. אלא 'בן בעור' הוא שמו של בלעם עצמו ונקרא כך מחמת שנבער מדעתו במה שרצה להאביד את זרעו שלו. (בני בנותיו רחל ולאה). וא"כ מסתבר שלדעת ת"י בלעם בעצמו היה מלך עמלק בזמן שיצאו בני ישראל ממצרים, כי בפסוק (בראשית לו, לב) נאמר שלמלך אדום קראו 'בלע בן בעור' ובלע הוא כמשמעות השם בלעם (המבוארת בת"י הנ"ל) שביקש לבלוע את עם בית ישראל. ובן בעור הוא שמו של בלעם. והוא שגירה את עמלק - העם שמלך עליהם. וכך נאמר במדרש שכל טוב (בראשית לו, לב).

והנה מה שמבואר בת"י (שמות יז, ח) שסיבת בואו של עמלק למלחמה היתה בשביל לנקום את נקמת זקנו עשיו על עסק הברכות, אינו סותר להנ"ל, כי בדברים אלו (נקמת עשיו) פיתה בלעם את בני ממלכתו - עמלק להילחם עם ישראל. ואדרבה ניתן אף להוכיח מכאן שת"י סבר שבלעם הוא מלך עמלק, כי לטעם האחר שמלך עמלק הלך בעצת בלעם להילחם עם ישראל, א"כ סיבת המלחמה היתה 'עצת בלעם' ולא כטעם שנתפרש בת"י שבאו לנקום את נקמת זקנם עשיו ודו"ק.

אמנם ביאור זה שבלעם הוא בלע שמלך בעמלק, צ"ב מלשון המקרא (בראשית לו, לג) 'וימת בלע וימלוך תחתיו וגו' הרי שמלך עמלק ההוא מת, ואילו בלעם נשאר לחיות עוד שנים רבות.

וַנִּקְרַב אֶת קָרְבַּן ה'... טַבַּעַת עֲגִיל וְכוּמֵז לְכַפֵּר עַל נַפְשֵׁתֵינוּ לְפָנֵי ה' • על מה בא לכפר דורון זה?

(במדבר לא, נ) וַנִּקְרַב אֶת קָרְבַּן יְיָ אִישׁ אֲשֶׁר מֵצָא כְּלִי זָהָב אֲצַעֲדָה
וְצַמִּיד טַבַּעַת עֲגִיל וְכוּמֵז לְכַפֵּר עַל נַפְשֵׁתֵינוּ לְפָנֵי יְיָ:

כיצד הקריבו כלים טמאים אלו לדורון ולכפרה על בני ישראל ועל מה באו לכפר?

בגמ' (שבת סד.) מובא שכאשר ראה משה שהחיו את בנות מדין במלחמה, קצף עליהם כי חשש שמא נכשלו ח"ו בהם. ועל כך השיבו לו: 'לא נפקד ממנו איש' - לעבירה, שאף אחד לא חטא בהם, ומה שהביאו קרבן זה, הוא לכפר על הרהורי העבירה שהיו בהם בעת שהפשיטו את תכשיטיהן. (לשון הגמ': 'מידי הרהור מי יצאנו'. ובספרים פירשו שח"ו לא היה הרהור, אלא רק 'ידי' הרהור כמו 'ידות הכלים').

בדעת זקנים כאן הקשה על כך, שהלא יפת תואר מותרת אף בביאה ומדוע צריכים כפרה על הרהור? ותירץ שיפת תואר מותרת רק בביאה ראשונה ואשה אחת¹², אבל שתיים ואפילו אחת - מביאה ראשונה ואילך, אסורה ואפילו בהרהור¹³.

אמנם בת"י נראה שלא חטאו אפילו בהרהור ואין כאן 'קרבן לכפרה' כלל, אלא 'דורון' שתכליתו ענין אחר:

וְקָרִיבָנָא דִּדְוֹנָא לְשֵׁמָא דֵי יְיָ, פִּיזוֹן דְּמִסַּד יְיָ יַת מְדִינָאִי בִּיְדֵינוּ
וְכַבְּשָׁנוּ יַת אֲרַעְהוֹן וְיַת מְדִינַתְהוֹן וְהוֹיְנוּ עֵינֵינוּ לְטָדְקִלְיַהוֹן
וְחַמִּיז בְּנַתִּיהוֹן יֵאָתָא חֲטִייתָא מִפְּדִנְקָתָא. וְכָל גְּבַר דְּהוּא מְשַׁבַּח
עֲלֵיהוֹן מֵאִנֵּן דְּדָהָב, הוּא שְׂדֵי כְּלִילָא מִן דִּישִׁיהוֹן, קְדִישִׁיא מִן
אוּדְנִיהוֹן, קְטִילָא מִן צוּרִיהוֹן, שִׁירָא מִן אֲדָרְעִיהוֹן, עֲזָקָתָא מִן
אַצְבָּעֵתִיהוֹן, מְחֻבָּא מִבֵּית חֲדִייהוֹן. וְכָכָל דָּא חֶס לָן לְמִיתְלֵי עֵינָן

12. כך תירצו אף התוס' בשבת (סד.) על קושיא זו.

13. וראה עוד בחזקוני שתיריך באופן אחר שכל ההתר של יפת תואר הוא רק לאחר הכיבוש כמבואר בירושלמי.

**בֵּן וְלֹא אֶסְתַּכְּלוּן בְּחֵדָא מְנַהוּן, דְּלֹא לְמַחְיִיבָא בְּחֵדָא מְנַהוּן וְלֹא
נְמוּת בְּמִתּוֹתָא דְּמִיִּיתוּן בְּהַ דְּשִׁיעִיא לְעֵלְמָא דְּאַתִּי. וְדָא יִידְכַּד לְן
לְיוֹם דִּינָא רַבָּא לְמַכְפָּרָא עַל נַפְשָׁתָן קִדְּם יְיָ:**

[ונקרב מנחה לשם ה', כיוון שמסד ה' את המדינים בידינו וכנשנו את ארצם ואת מדינתם והיינו באים לארמנותיהם ודאינו בנותיהן נאות רכות מפונקות. וכל איש שהיה מוצא עליהן כלי זהב, היה מתיר כתרם מדאשיהו, נזמים מאזניהו, ענקים מצוואריהו, צמידים מזדועותיהו, טבעות מאצבעותיהו, מחזכות ממקום שדיהו. ובכל זאת חלילה לנו להרים עינינו בהו, ולא הבטנו באחת מהו, שלא לחטוא באחת מהו, ולא נמות במיתה שמתים בה הרשעים לעולם הבא. וזה יזכר לנו ליום הדין הגדול לכפר על נפשותינו לפני ה'.]

הנה הטעם שהוצרכו להפשיט את בנות מדין מתכשיטיהם הוא מפני שסברו (בטעות) **שיש להחיותם ולקחתם בשבי**, וכדי שלא יכשלו בהם ישראל הוצרכו להפשיט את תכשיטיהם. ומשה הוכיחם שהיה להם להרגם מכיון ש'הן הנה היה לבני ישראל בדבר פעור'.

בת"י מפורש שגם כאשר הפשיטו את תכשיטיהן לא הסתכלו ולא הרהרו: 'ולא הסתכלנו באחת מהו, שלא להתחייב באחת מהן'. ואף כשמתרגם את ענין הכפרה מוסיף שזכות זו תיזכר לנו ליום הדין הגדול לכפר על נפשותינו לפני ה'. וכן בתחילת דבריו תירגם: 'ונקרב את **קרבו** ה' - ונקרב מנחה לשם ה'. הרי שאין קרבן זה בא לכפר כעת על עבירה הקשורה במלחמת מדין, אלא הביאו כאן דורון להזכיר זכות זו של **עמידה בנסיון בעבור שזכות זו תעמוד להם לכפרה עתידית ביום הדין הגדול**.

וכמו שמפורש בפסוק להלן (נד), שמשו ואלעזר לקחו את תכשיטי הזהב והביאו אותם לאהל מועד 'לזכרון לבני ישראל לפני ה'', כלומר שאף לדעת שאר המפרשים שפירשו על פי הגמ' ה"נ"ל שדורון זה בא לכפר על הרהור הלב, היה כאן עוד ענין שהשתמשו בו 'לזכרון' והוא העדות שיש בכך ש'לא נפקד מהם איש' - לעבירה, ומפני כן יכלו להקריב תכשיטים אלו לקרבן. אמנם לת"י הכל ענין אחד הוא, שאין כאן כפרה על חטא מסוים, אלא דורון שבא להזכיר את **צדקותם וחסידותם של יוצאי המלחמה שלא נכשלו ולא הרהרו באחת מהן**.

יתכן להעמיק יותר בנקודה זו ולומר, שמטעם זה דקדקו לקחת אנשים **צדיקים מאוד**

למלחמה זו וכמו שנתבאר לעיל מדברי ת"י, שהם מסרו את נפשם על הדבר. כי תכלית מלחמה זו אינו רק הנקמה במדינים, אלא **כפרה על חטא הזנות של בני עם בנות מדין, באופן של התשובה המעולה ביותר, שנקלע השב למצב זהה למצב שבו עבר את העבירה, וכמבואר ברמב"ם (פ"ב מהלכות תשובה ה"א):**

"אִי זֶה הִיא תְּשׁוּבָה גְמוּרָה. זֶה שֶׁבָּא לִידוֹ דְּבַר שֶׁעָבַר בּוֹ וְאֶפְשָׁר בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ וּפְרָשׁ וְלֹא עָשָׂה מִפְּנֵי הַתְּשׁוּבָה. לֹא מִיִּרְאָה וְלֹא מִפְּשָׁלוֹן כַּח.¹⁴"

וזוהו ה'זכרון לבני ישראל לכפר על נפשותינו לפני ה' - לכפר על חטא כל העדה באמצעות התשובה שבאה לידי ביטוי **בשלמותם של אנשי המלחמה שלא חטאו ולא הרהרו באחת מהן.**

ויתכן שמסיבה זו נבחר פינחס למלחמה זו ולא אלעזר, וכמש"כ רש"י (לא, ו): "ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר, **אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור, יגמור.**" שגמר המצוה כאן, הוא גמר הכפרה והתיקון של בני ישראל, על ידי התשובה, שבאה לידי ביטוי בצדקותם של אנשי המלחמה.

וכיצד עשו שלא יבואו לידי הרהור? מבואר במדרש שה"ש (ו, ז):

"בשעה שהיו נכנסים זוגות זוגות אצל האשה, היה אחד מהם מפחם פניה, ואחד מהם מפרק נזמיה".

14. וכמבואר בגמ' (יומא פו:): "היכי דמי בעל תשובה, אר"י כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה. מחויר"י באותה אשה באותו פרק ובאותו מקום".

וְנָבוּ ♦ היכן היה מקום קבורתו של משה?

(במדבר לב, ג) עֲטֹרוֹת וְדִיבֹן וַיַּעֲזֹר וַנִּמְדָּה וְחֻשְׁבוֹן וְאֶלְעֵלָה וּשְׁבָם
וְנָבוּ וּבְעֹזַן:

היכן היה ממוקם 'הר נבו'?

רש"י כתב שכל ההרים הללו מקומות הם בארץ סיחון ועוג.

והנה בתורה נאמר שהר נבו היה מקום מיתתו של משה רבנו (דברים לד, א): "וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעֵרְבַת מוֹאָב אֶל הַר נָבוֹ רֹאשׁ הַפְּסִגָּה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ..." ובהמשך (פסוק ה) נאמר: "וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי יְיָ".

אך בגמ' סוטה (יג:) מבואר, שאמנם משה מת בהר נבו, אך אין זה מקום קבורתו, כי הר נבו הוא בחלקו של ראובן. ומשה נקבר בחלקו של גד, כנאמר ב'וזאת הברכה' על גד (דברים לג, כא): "וַיִּרְא רְאִישֵׁי לֹו כִּי שָׁם חִלְקַת מַחֻקֵּק סַפּוֹן", ומכאן למדו שמשה (אשר הוא החלקת מחוקק) נקבר בחלקו של גד. ומחלקו של ראובן עד חלקו של גד כמה מרחק יש? ארבעה מילין, אותן ארבעה מילין מי הוליכו? מלמד שהיה משה מוטל בכנפי שכינה. עכ"ד הגמ'.

למדנו מדברי הגמ', שמשה נקבר בחלקו של גד שהוא מרחק ארבעה מילין ממקום פטירתו, ואם כן לא נקבר בהר נבו.

בת"י נראה לכאורה לא כך:

מִכְלָלְתָא וּמִדְבַּשְׁתָּא מְכוּזָר וּבֵית גַּמְרֵי וּבֵית חוֹשְׁבֵינִי, מַעֲלַת מְדָא
שִׁירָן, וּבֵית קְבוּדַתֵּיהּ דְּמֹשֶׁה וּבְעֹזַן:

[מכללתא ומדבשתא מכוזר ובית גמרי ובית חשבון, מעלת מדא שירן,
ומקום קבודת משה, ובעוזן]

הרי שת"י מתרגם את הר נבו כ'מקום קבורת משה', וכן להלן (לב, לח) כשהוזכר בפסוק הר נבו תירגם: 'מקום קבורת משה'. ומשמע שסבור שמשה נפטר ואף נקבר בהר נבו, ודלא כמבואר

בגמ' הנ"ל¹⁵. וכן משמע מרש"י (במדבר כ, כב) שכתב: "ואף על פי שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים, שלשה נשארו בהן, הר סיני לתורה, והר נבו לקבורת משה, והר ההר לקבורת אהרן", הרי שכתב שמשה נקבר בהר נבו.

וצ"ע כי הלא בת"י עה"פ שהובא בגמ' הנ"ל (דברים לג, כא): "וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון", מתרגם אף הוא שמשה נקבר בחלקו של גד:

וְחָמָא אֲרַעָא טַבְתָּא, וְקָבִיל חוֹלְקִיָּה בְּשִׁירֵיזְיָא, אֲרוֹם תַּמָּן אֲתָד
מְקַבַּע אַבְנֵי טַבִּין וּמְדַגְלִיין דְּבִיָּה מִשֶּׁה סְפִירֵהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל גְּנִי...
[וירא ארץ טובה, וקבל חלקו בתחילה, כי שם מקום קבוע אבנים טובות
ומרגליות שבו משה סופרם של ישראל ספון...]

הרי שת"י מפרש שמקום קבורת משה הוא בחלקו של גד עליו מדבר הפסוק הנ"ל. דהא הר נבו הוא בחלקו של ראובן, כנאמר (במדבר לב, לו - לח): "ובני ראובן בנו את חשבון... ואת הר נבו..." וצע"ג הכיצד ת"י בפרשתנו מתרגם 'הר נבו - מקום קבורתו של משה', וצע"ג.

טעם קבורת משה בהר נבו - מול בית פעור

טעם הדבר שמשה נקבר במקום זה ראה בת"י בפרשת וזאת הברכה (דברים לד, ו).

וְקָבִר יִתִּיָּה בְּחִילְתָּא בְּלוֹ קָבִיל בֵּית פְּעוֹר דְּכָל אֵימַת דְּזָקִיף
פְּעוֹר לְמִדְכָר לְיִשְׂרָאֵל חוֹבְתָהוֹן מוֹדִיק בְּבֵית קְבוּרַתִּיָּה דְּמִשֶּׁה
וּמִתְכַּבֵּישׁ...

15. בתרגום אונקלוס שלפנינו גם תרגם כך. אמנם בחז"ל מצינו שפסוק זה הוא דוגמא לפסוק שאין בתרגום אונקלוס כל תוספת על לשון המקרא, (וכך הוא דרכו של אונקלוס ברוב שמות המקומות שמוזכרים בתורה,) וכמו שאמרו בגמ' (ברכות ח.): 'לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, ואפילו 'עטרות ודיבון'. ופירש רש"י שאין בו תרגום. ובתוספות (שם) כתבו, שהגמ' הביאה דוגמא מפסוק זה לפי שיש עליו תרגום ירושלמי, כלומר שבשונה ממקומות אחרים כאן יש תרגום לשמות אלו, ולא שהתרגום חוזר על לשון המקרא. ומה שבדפוסים שלנו נמצא בתרגום אונקלוס תרגום פסוק זה כלשון התרגום יונתן והתרגום ירושלמי, הוא הכנסת המדפיסים שהעתיקו לאונקלוס את לשון התרגום יונתן והירושלמי. (עיי' בהגהות מהר"ץ חיות על ברכות שם)

[ויקבר אותו בגיא מול בית פעור, שכל פעם שעומד פעור להזכיר לישראל חטאתם משקיף במקום קבורתו של משה ונכבש].

ת"י מבאר שהטעם שמשה נטמן בהר נבו מפני שהוא מול בית פעור, ובכל פעם שעומד פעור לקטר על ישראל ולהזכיר את חטאיהם, משקיף על מקום קבורתו של משה ונכבש. ובתוס' (סוטה יד. ד"ה מפני מה) מוסיף פרטים על קטרוג זה של בעל פעור:

"ומדרש אגדה בכל שנה ושנה בעת שחטאו ישראל בבנות מואב, באותו פרק בית פעור עולה למעלה כדי לקטר ולהזכיר עון וכשהוא רואה קברו של משה חוזר ושוקע שמושה רבינו שקעו בקרקע עד חוטמו וכל שעה שעולה חוזר ונשקע למקום ששקעו משה רבינו. מתוספת רבי".

מוֹסַבַּת שֵׁם ♦ הסבת שם למקומות הע"ז או שם של מקום נוסף?

(במדבר לב, לח) וְאֵת נְבוֹ וְאֵת בְּעַל מְעֹזִן מוֹסַבַּת שֵׁם וְאֵת שׁוֹבְמָה וַיִּקְרְאוּ בְּשֵׁמוֹת אֵת שְׁמוֹת הָעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ:

מה הפירוש 'מוסבות שם'?

רש"י מפרש שנבו ובעל מעון שמות עבודה זרה הם, והיו האמוריים קורים עריהם על שם ע"ז שלהם, ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים, וזהו 'מוסבות שם' - נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר.

ת"י מפרש באופן אחר:

וַיֵּת בֵּית קְבוּרָתֶיהָ דְּמֹשֶׁה. וַיֵּת קִדְתָּא דְּבִלְק דְּפָגְרוּ מִתַּמָּן טְעוֹת פְּעוֹר בְּמִדּוֹר בֵּית בְּמַסִּיא. וַיֵּת קִדְתָּא דְּמַקְפֵּן שׁוֹדְהָא גְלִיף שְׁמָהּ ת גּוֹבְרִיא. וַיֵּת שִׁידֵן. וּבְתַר דְּבַנְיָנוּן קְדוּ לְהוֹן שְׁמָהּ בְּשׁוּם גּוֹבְרִיא דְּבַנְיָנוּן:

[ואת מקום קבורת משה. ואת עיר בלק שבטלו משם אליל פעור במדוד
בית במות. ואת העיר המוקפת חומות החקוקות בשמות אנשים. ואת
שירן. ואחד שבנו אותן קרו להן שמות כשמות האנשים שבנו אותן]

ת"י מפרש ש'מוסבות שם' היא עיר נוספת שהיתה מסובבת בחומה, ועל חומותיה היו
חקוקים שמות ולכך נקרא 'מוסבות שם' - מסובבת בשמות.

פרשת מסעי

אלה מסעי בני ישראל • מה היא מטרת כתיבת כל סדר
המסעות?

(במדבר לג, א) **אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים
לצבאתם ביד משה ואהרן:**

מדוע נמנו כאן כל סדר המסעות?

רש"י מביא בזה ב' פירושים: א. **להודיע חסדיו של המקום**, שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר, לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה, אלא נסעו בסה"כ ארבעים ושתים מסעות. ובמשך שלושים ושמונה שנים נסעו רק עשרים מסעות.

ב. ע"פ משלו של המדרש תנחומא, למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפואתו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות, אמר לו כאן ישננו, כאן הוקרנו, כאן חששת את ראשך וכו'. אף כאן **טרם שנכנסו לארץ מנה הקב"ה את כל הדברים שעשו והמאורעות שאירעו את בני ישראל במסעותם.**

ת"י מבאר באופן אחר:

**אלין מטלני בני ישראל די נפקו מארע דמצרים לחילזתהון פד
אתעבידו להון ניסין על יד משה ואהרן:**

**[אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם כאשר נעשו
להם נסים על ידי משה ואהרן]**

מבואר שמטרת כתיבת המסעות היא בשביל לספר הניסים שעשה הקב"ה לבני ישראל בכל מסע ומסע. ואכן בחלק קטן מהמסעות רומז ע"ז הכתוב עצמו, בחלק אחר רומז שם החניה. וברמז חזק או ברמז דק מנסה ת"י (לאורך הפרשה) לגלות בכל חניה את המשמעות הנ"ל ע"פ שם החניה בלבד.

וכך נאמר במדרש (תנחומא מסעי א'):

"וְכָל אֲרֻבָּעִים שָׁנָה שֶׁהֵייתֶם בְּמִדְבָּר, לֹא הִנַּחְתִּי אֶתְכֶם אֶפְלוּ שְׁעָה אַחַת. כִּמָּה שׁוֹנְאִים בָּאוּ עֲלֵיכֶם וְלֹא הִנַּחְתִּי אֶתְכֶם לְבָרוּחַ. וְכִמָּה נַחֲשִׁים וְעַקְרָבִים הִרְגָתִי מִפְּנֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: הַמּוֹלִיכְךָ בְּמִדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא נַחֲשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב (דברים ח, טו), וְלֹא הִנַּחְתִּי אוֹתָם לְהִזְיֵק אֶתְכֶם. לְפִיכָּךְ אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשְׁה, כָּתַב אֶת הַמַּסְעוֹת שֶׁנֶּסְעוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר, כְּדִי שִׁידְעוּ כִּמָּה נִסִּים עָשִׂיתִי עִמָּהֶם בְּכָל מַסָּע וּמַסָּע. מִזִּיו, מִמָּה שֶׁקָּרָאוּ בְּעִנְיָן אֵלֶּה מַסְעֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּכְתַּב מִשְׁה אֶת מוֹצְאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל פִּי ה'." 16

וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה ה' שְׁפָטִים • זלזול או שפטים של ממש?

(במדבר לג, ד) וּמִצָּרִים מְקַבְּרִים אֶת אֲשֶׁר הִכָּה יְיָ בָּהֶם כָּל בְּכוֹר וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יְיָ שְׁפָטִים:

איזה שפטים עשה ה' באלהי מצרים?

יש מן המפרשים שביארו שהשפטים שנעשו באלהי מצרים הם עצם הדבר שבני ישראל הקריבו לקרבן פסח את העבודה זרה של מצרים לעיני עובדיה - המצריים, אולם ת"י מתרגם שהשפטים נעשו בדרך של ניסים גלויים בידי שמים:

16. וכו"ה במדרש במדב"ר כג, א.

וּמִצְרָאֵי מִקְבְּדֵינִי יֵת דְקָטַל יְיָ בְּהוֹן כָּל בּוֹכְרָא וּבְטַעְוֹתֶיהוֹן עֲבַד
 מִימַר דִּי דִינִי, טַעְוֹת מִתְבָּא הוּוּ מִתְרַבְּכִין, טַעְוֹת אֲבָנָא
 מִתְגַּדְעִין, טַעְוֹת פְּחָדָא מִתְעַבְּדִין בְּקִיקִין, טַעְוִין דְעָא מִתְעַבְּדִין
 קְטוּם, וְדַבְעִירֵי מִיִּתְוֹן:

[ומצרים מקבדים את אשר הרג ה' בהם כל בכור ובאליליהם עשה מאמר
 ה' שפטים, אלילי מתכת היו ניתכין, אלילי אבן נגדעין, אלילי חדס נעשו
 בקועין, אלילי עץ נעשו אפר, ושל בהמות מתו]

בת"י מתבאר בפירוט, שארבעה דינים נעשו באלהי מצרים - כל חומר לסוגו התכלה ואבד,
 עד שלא נותרו אלילי חומר במצרים לאחר מכת בכורות¹⁷.

מקור לת"י מצינו במכילתא שמקצתה הובאה ברש"י (שמות ?):

*ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים - שפטים משונים זה מזה, של אבן
 היתה נמסה, ושל עץ היתה נרקבת, ושל מתכת נעשת חררה... וי"א
 של אבן נרקבת, ושל עץ נמסת... (מכילתא יב, יב)*

אמנם ישנו אליל אחד אשר לא נעשו בו שפטים והוא 'בעל צפון' המכונה בפי המצרים
 'שופט המדבר', ובת"י (שמות יד, ב) מבוארת הסיבה להישארותו - כדי להטעות את המצרים
 אשר יסברו שהסיבה שהוא לא נפגע היא כביכול מרוב כוחו ויטעו אחריו וירדפו אחרי בני
 ישראל ויעשה בהם כליה.

ראה בת"י בפרשת וארא (שמות יד, ב). ובהרחבת הדברים בהגדה של פסח 'פניני תרגום יונתן'
 על 'ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'.

17. כך גם פירש בשמות לג, עיי"ש.

וַיַּחֲנוּ בְּסֶכֶת • מדוע נקרא שם המקום סוכות?

(במדבר לג, ה) וַיֵּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִדְּעַמְסָס וַיַּחֲנוּ בְּסֶכֶת:

מה משמעות שם המקום סֶכֶת - אשר שימש להתכנסות הראשונה של בני ישראל לאחר שיצאו ממצרים? האמנם הוא שם קדום או שניתן לו שם זה ע"פ מהותו והמאורע שבו?

וַיִּנְטְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פִּילוֹסִין וַיָּשְׂרוּ בְּסֶכֶת אֶתְרָא דְאַתְחַפִּיאָו
שִׁבְעַת עֲנְנֵי יְקָדָא:

[ויסעו בני ישראל מדעמסס ויחנו בסוכת מקום שנתכסו שבעת ענני
הכבוד]

ת"י כאן ובעוד מקומות¹⁸ מצדד כדעה שסֶכֶת אינו שם מקום, אלא ניתן לו שם זה כי שם וכנסו לחסות בצילו של הקב"ה תחת ענני הכבוד.

בחז"ל (מכילתא - מובא להלן) מצינו מחלוקת האם סֶכֶת הוא על שם המקום או על שם המאורע, כמו כן נחלקו בענין הסוכות אשר ישבו בהם בני ישראל במדבר - האם נקראו ע"ש המקום או ע"ש המאורע, וכתוצאה מכך האם חג הסוכות אותו אנו חוגגים, הוא על שם סוכות ממש, או שנקבע כך על שם ענני הכבוד.

וכך איתא במכילתא:

סֶכֶתָהּ - סוכות ממש היו דכתיב "ויעקב נסע סוכותה" (בראשית לג, יז) דברי ר' אליעזר. וחכ"א אין סוכות אלא מקום שנאמר "ויסעו מסוכות ויחנו באיתם" (שמות יג, כ) ומה איתם מקום, אף סוכות מקום. ר' עקיבא אומר אין סוכות אלא ענני כבוד שנאמר "וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה" (ישעי' ד, ה). (מכילתא יב, לז)

וַיֵּשֶׁב עַל פִּי הַחִירֹת • האם ישנה בריאה מרובעת שנעשתה בידי שמים?

(במדבר לג, ז) וַיִּסְעוּ מֵאֵתֶם וַיֵּשֶׁב עַל פִּי הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל פְּנֵי בַעַל
צְפוֹן וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדוֹל:

מה היה בפי החירות ומדוע נקראו כך?

וַנָּטְלוּ מֵאֵיתֶם וַתָּבוּ עַל פּוּמֵי חִירְתָּא מְרֻבְעָתָא דְקָדָם טַעוּזֹת צְפוֹן
וַשְּׂרוּ קָדָם מִגְדוֹל:
[ויסעו מאיתם ושבו על פי החירות המרובעות שלפני אליל צפון ויחנו
לפני מגדול]

ביתר ביאור מבאר ת"י בספר שמות (יד, ב) את ענין 'פי החירות':

מִלִּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּבוּן לְאַחֲזִירֵיהוֹן וַיִּשְׂרוּן קָדָם פּוּמֵי חִירְתָּא
מְרֻבְעָתָא דְאַתְבְּרִיו בְּגוּזֵי בְּנֵי נֶשֶׂא דְכַר וְנוֹקְבָא וְעֵינֵין פְּתִיחוֹן
לְהוֹן הוּא אַתְרָא דְטָנִיס דְּבִינֵי מִגְדוֹל וּבִינֵי יָמָא

[דבר עם בני ישראל וישבו לאחזיריהם ויחנו לפני פי החירות המרובעות
שנבראו בדמות בני אדם זכר ונקבה ועינים פתוחים להם הוא מקום טניס
שבין מגדול ובין הים]

מדברי ת"י עולה שבמקום זה היה שני סלעים גדולים ומרובעים שנבראו כך בידי שמים בצורה המזכרת זכר ונקבה, והיה להם כמין עיניים פתוחים להם. מקום זה היה בית הע"ז שנקרא 'בעל צפון' - אליל המדבר, ובחז"ל מצאנו שהמצרים בטחו מאוד בכוחו של אליל זה שהוא כביכול שמר ועצר את כל הבורחים ממצרים.

בת"י (שמות יד, ג) מבואר שגם פרעה כשראה את בני ישראל חוזרים לאחור ביציאתם ממצרים

(ויסב אלוקים את העם דרך ים סוף) היה סבור שהגורם לכך הוא 'בעל צפון - אליל המדבר'. וזהו שאמר (שם): 'נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר' - אליל המדבר.

פי החירות בריאה מרובעת מששת ימי בראשית

נקודה מעניינת טמונה בדברים אלו של ת"י שסלעים אלו נבראו בידי שמים כשהם מרובעים. והנה ידועים דברי הירושלמי (פ"ג ה"ח משביעית. ופ"ג ה"ב מנדרים)¹⁹ שאין מרובע בכריות, כלומר ששום בריאה לא נבראה בצורה מרובעת. אמנם הירושלמי דיבר על חי וכאן מדובר על דומם ולכאורה מבואר בת"י שדומם כן נברא מרובע²⁰.

אמנם כדברי ת"י שהחירות נבראו מרובעות מצינו גם במכילתא (בשלח שמות יד, ב), וכבר עמד בזה הגר"א בהגהותיו למכילתא שם וכתב: 'והוא חידוש גדול, שאין בנברא תמונת ריבוע'.

אכן בת"י ישנה משמעות שסבור שאף העולם עצמו יש לו ארבעה זוויות כלומר שאף הוא נברא בצורה מרובעת, ראה בת"י פרשת תצוה (שמות כח, ז).

פי החירות - פונדק

בפסוק הבא (לג, ה) מובא בת"י תוספת הנוגעת לשם מקום זה וכך מתרגם את 'ויסעו מפי החירות' - 'מפונדקי חירתא'²¹. כלומר שת"י מכנה את המקום בלשון 'פונדק'. בערוך (ערך פונדק) מביא את דברי ת"י אלו ומפרש שמשמעות לשון זו היא חנות, וכך בלשון ערבי חנות נקראת פונדק. ולדבריו ת"י בא לומר שבמקום זה היו חנויות. וכמבואר במדרש (שכל טוב שמות יד, ב) שהיה במקום 'אטליז של קצבים'.

אמנם במדרש (תנחומא בלק יז, במדב"ר כ, כג) מצינו ביאור אחר:

*"וַיִּחַל הָעָם לְזַנּוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב (במדבר כה, א), בוא ורְאֵה מַה
כָּתִיב בְּיַצִּיאֲתָן מִמְצָרִים (שמות יד, ב): דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּשָׁבוּ
וַיַּחֲנוּ לְפָנַי פִּי הַחֵירוֹת, מַהוּ פִּי הַחֵירוֹת, מְקוֹם קְבוּעַ לְזַנּוֹת הָיָה, וּלְפִי
שֶׁהֲצַנִּיעוּ עֲצָמוֹן בְּיַצִּיאֲתָן מִמְצָרִים נִקְרָא פִּי הַחֵירוֹת".*

19. הובא בר"ן בנדרים כה. ד"ה 'למקח וממכר'.

20. ראה אריכות בענין זה בפרדס יוסף (שמות יד, ב) ויש שהוכיחו מהרמב"ן (שמות כה, ז) שאבני החושן נבראו כצורתן, וברמב"ם (כלי המקדש פ"ט ה"ו) מבואר שהאבנים היו מרובעות. ועיין עוד בצפנת פענח עה"ת בפרשת נח ד"ה טרף שסבור שעלה הזית שהביאה היונה עליו נאמר 'טרף בפיה' היינו שהיה מרובע. וכתב שם שאע"פ שאין מרובע מששת ימי בראשית מ"מ יש דברים שנבראו במיוחד בצורה זו והביא דוגמא מפי החירות.

21. יש גירסאות שגרסו נוסח אחר לא הלשון פונדק.

ויתכן שכוונת ת"י לביאור זה כי בת"י (יהושע ב, א) מתרגם 'בית אשה זונה' - פונדקיתא, הרי שלשון 'פונדק' משמש לבית זנות. (וכן הוא לשון חז"ל (יבמות קכב:) 'לא תהא כהנת כפונדקית).

ביזת פי החירות

אירוע נוסף שהתרחש בפי החירות מבואר בת"י בפרשת בשלח (שמות יד, ט) שבמקום זה היו בנ"י כונסים מרגליות ואבנים טובות אשר הוליך פישון מגן עדן לתוך גיחון, וגיחון הוליכם לים סוף, וים סוף השליך אותם על שפתו במקום פי החירות. והיינו ביזה הקודמת ל'ביזת הים' - קודם שנכנסו לים סוף.

ראה מה שהרחבנו בזה בגליון פרשת בשלח. ובהגדה של פסח 'פניני תרגום יונתן', על 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'.

**שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינַת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים • מה פשר
מנין המעיינות והתמרים? ומה בא הדבר ללמדנו?**

**(במדבר לג, ט) וַיִּסְעוּ מִמֶּדְרָה וַיָּבֹאוּ אֵילָמָה וּבְאֵילִם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
עֵינַת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ שָׁם:**

מדוע היה באלים דווקא מנין זה של מעיינות ותמרים?

וּנְטְלוּ מִמֶּדְרָה וְאֵתוֹ לְאֵילִם וּבְאֵילִם תִּרְתִּיסְרֵי עֵינָוֹן דְּמִיִּין לְתַרְסֵד
שְׁבִטָיִן וְשִׁבְעֵין דִּיקְלִין כְּלוּ קָבִיל שׁוֹבְעֵין חֲבִימִיא וְשָׂרוּ תַמְן עַל
מִיא:

[ויסעו ממדרה ויבאו לאילים ובאילים שתים עשרה עינות של מים לשנים
עשר שבטים ושבעים דקלים כנגד שבעים החכמים. ויחנו שם על המים]

בת"י מבואר שהמעיינות והתמרים נבראו באופן מכוון, י"ב מעיינות לצורך י"ב השבטים. ושבעים דקלים כנגד שבעים החכמים - זקני ישראל. (וכן פרש"י בפרשת בשלח).

המספר המכוון של המעיינות והתמרים נועד לגרום לבני ישראל להתבונן בנס האדיר שהתחולל במקום זה. כיצד בלב 'המדבר הגדול והנורא', בשיממון צחיחים, נובעים י"ב מעיינות מים וצומחים שבעים דקלי תמרים?

אין זה כי אם נס ופלא שעשה ה' לצרכי בני ישראל, ומכאן ילמדו שה' הוא כל יכול ובידו לזונם ולפרנסם ולהביאם לארץ ישראל כהבטחתו, ואין להם לירא מכל גורם גשמי שהוא.

בספר 'נושא כלי יהונתן' הוסיף שאת הדמיון בין נחלים לשבטים כבר דימה בלעם בברכותיו שאמר על השבטים (במדבר כד, ו): "כנחלים נטיו". ואת הדמיון בין תמרים לזקנים מצינו כבר בפסוק בתהילים (צב, יג): 'צדיק כתמר יפרח'.

כדברי ת"י מבואר במכילתא (בשלח מס' דויסע א):

"רבי אלעזר המודעי אומר, כיון שברא הקב"ה את עולמו, ברא שם שנים עשר מבויעין כנגד שנים עשר שבטי יעקב, ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים".

וְלֹא הָיָה שֵׁם מֵיִם לְעַם לְשָׂתוֹת • בשונה מכל המסעות

כאן ציינה התורה את המאורע שאירע שם, מדוע?

(במדבר לג, יד) וַיִּסְעוּ מֵאֵלוֹשׁ וַיַּחֲנוּ בְרִפְיֹדִים וְלֹא הָיָה שֵׁם מֵיִם לְעַם לְשָׂתוֹת:

מדוע נקרא שם המקום רפידים ומדוע לא היה שם מים לעדה לשתות?

בגמרא סנהדרין (קו). נאמר שנקרא המקום רפידים לפי שרפו ידיהם מן התורה. אמנם לא נאמר שזוהי הסיבה שלא היה מים לעדה לשתות.

בת"י מבואר שזו היתה הסיבה:

**וּנְטְלוּ מֵאֶתֶר תְּקִיף וְשָׂרוּ בְרַפִּידִים. וּמְטוּל דְּרָפִין יְדִיהוֹן מִפְתָּגְמִי
אוֹרֵייתָא לֹא הָוּה תַּמָּן מוֹזִי לְמִשְׁתֵּי לְעָמָא:**

**[ויסעו ממקום חזק²² ויחנו ברפידים. ובגלל שרפז ידיהם מדברי תורה לא
היה שם מים לשתות לעם]**

יש ממפרשי ת"י שביארו שת"י למד זאת ממה שהתורה הזכירה בפירוש בתוך המסעות את חסרון המים, בשונה משאר המסעות שלא הזכיר בפירוש המאורע שהיה שם. אלא שבאה התורה ללמדנו שהרפיית הידים מן התורה הרמוזה בשם המקום 'רפידים' היא סיבת חסרון המים.

וראה באור החיים (שמות יז, א) שביאר זאת משום שהתורה נמשלה למים, עיי"ש.

**וַיִּסְעוּ מִחֲצֵלַת וַיַּחֲנוּ בְּרֵתְמָה • כמה מסעות נסעו בני
ישראל במשך שלושים ושמונה שנים מחטא המרגלים? האם הסיפור
עם קרח קדם לשילוח המרגלים? ומהו האירוע שעל שמו נקרא
המקום 'חרדה'?**

(במדבר לג, יח) וַיִּסְעוּ מִחֲצֵלַת וַיַּחֲנוּ בְּרֵתְמָה:

מהו המאורע שאירע בריתמה ומה פשר שם המקום?

הנה חטא המרגלים היה בעת שחנו ישראל ב'קדש' משם נשלחו המרגלים ולשם חזרו ושם נגזרה הגזירה שלא יכנסו לארץ עד תום כל הדור ההוא במדבר. אולם במסעות לא הוזכרה החניה במקום הנקרא 'קדש' אלא בפעם השניה שחזרו לשם בשנת הארבעים בעת שחטאו

22. אלוש נקראת מקום חזק כי נבנתה ע"י ששי מהענקים כמבואר בגמ' יומא י.

ישראל במי מריבה (כנאמר בפסוק לו: 'וַיִּסְעוּ מֵעֵצִין גְּבַר וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר צֵן הוּא קֹדֶשׁ'). ולכן פירש רש"י שהחניה ב'ריתמה' היא החניה ב'קדש' אשר משם נשלחו המרגלים, ונקרא המקום 'ריתמה' על שם 'גחלי הרתמים' אשר מאכילים את המדבר לשה"ר. וביארו המפרשים שאכן שם זה ניתן למקום רק לאחר חטא המרגלים.

אולם בת"י נראה שחולק על כך וכדלהלן:

וּנְטְלוּ מִחֲצֹרוֹת וַיִּשְׂדוּ בְּרִיתְמָא, אֶתֶר דְּמִדְבֵי אֵילַנֵי דְתַמִּי:

[ויסעו מחצרות ויחנו בריתמא, מקום שמגדל אילני רתמים]

ת"י (לג, יח) מבאר את שם המקום 'ריתמה' - על שם עצי הרתמים אשר היו גדלים שם. יש מקום להבין בדבריו שכוונתו לגחלי רתמים, וכמו שכתב רש"י שבכך באה התורה לרמז על חטא לשון הרע (של המרגלים) שהתרחש שם, אולם בת"י מדוקדק ששם זה ניתן למקום על שם העצים שגדלו שם, ולא הזכיר ת"י מאומה מן החטא הגדול והמשמעותי שחטאו שם. ודבר זה אומר דרשני, כי ביתר המסעות שאירעו בהם מאורעות חשובים, הזכיר ת"י שהם רמוזים בשמות החניות. ובחניות שלא היו בהם מאורעות ידועים תלה את שם המקום בדברים הקשורים לפרטי המקום.

יתרה מזאת מצינו בת"י (בפרשת חוקת כא, א) שבעת שנגזרה גזרת המרגלים חזרו העם שש מסעות לאחוריהם - מ'קדש' עד 'מוסרות', ובמשך כל שנותם במדבר הלכו בחזרה את מסעות אלו ממוסרות לקדש עד שבאו לקדש בשנת הארבעים לפני פטירת אהרן:

וּשְׁמַע עַמְלֵק דְּהוּה שְׂדֵי בְּאַרְע דְּרוּמָא וְאַתָּא וְאַשְׁתַּנִּי וּמְלִךְ
 בְּעַרְד. אַרוּם נַח נַפְשִׁיה דְאַהֲרֹן וְאַסְתַּלַּק עֲמוּדָא דְעַנְנָא דְהוּה
 מִדְבַר בְּזִכּוּתִיה קָדָם עֲמָא בֵּית דִּישְׂדָאֵל. וְאַרוּם אֶתִּי וּשְׂדָאֵל
 אוּרְחָ אֵלְלִיא - אֶתֶר דְּמִדְבֵי בְּמֵאֲרֵי עֲלְמָא, דְכַד תְּבוּ אֵלְלִיא הוּוּ
 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׂדִיין בְּרָקָם, וְהִדְרוּ לְבִתְרִיהוֹן מִן רָקָם עַד מוּסְרוֹת
 שִׁית מִשְׂוֹדִיין. אַדְבָּעִין שְׁנִין נְטְלוּ מִן מוּסְרוֹת וְתְבוּ לְרָקָם אוּרְחָ
 מֵאֵלְלִיא, וְאַתּוּ לְטוּוֹרוּס אוּמְנוּס וּמִית אַהֲרֹן תַּמָּן. הָא בְּבוּ אֶתָּא
 וְאַגַּח קִדְבָא בְּיִשְׂרָאֵל וְשָׁבָא מְנַהוֹן שְׁבִיא דְבָא:

[וישמע עמלק אשר היה יושב בארץ הדרום, ובא והשתנה (שינה מלכותו) ומלך בערד. כי נח נפשו של אהרן והסתלק עמוד הענן אשר היה מהלך בזכותו לפני עם בית ישראל. וכי בא ישראל בדרך המרגלים - מקום שמרדו באדון העולם. שכאשר שבו המרגלים היו בני ישראל נמצאים בקדש, וחזרו לאחוריהם מקדש עד מוסדות שש מסעות. ארבעים שנה נסעו ממוסדות ושובו לקדש בדרך המרגלים. ובאו להר ההר ומת שם אהרן. ויבוא ונלחם בישראל ושב מהם שביה רבה]

הנה בסדר המסעות שנמנו בפרשתנו ישנם ו' מסעות ממוסרות ועד קדש, אך מרתמה ועד מוסרות נמנו במקרא י"ב מסעות. וא"כ לא יתכן שדעתו של ת"י ש'רתמה' היא 'קדש' ומשם נשלחו המרגלים, כי כתב ששבו ו' מסעות מקדש למוסרות ולא י"ב מסעות.

וזה מכריח שת"י סבור ש'חרדה' היא קדש, שמשם אכן ישנם ו' מסעות עד מוסרות, ויש רמז לכך בדברי ת"י (במדבר לג, כד) בביאור הטעם שנקרא המקום 'חרדה':

**וְנָטְלוּ מִטּוֹדָא דְשִׁפְיָן פִּירוֹי וְשָׂרוּ בְּחַרְדָּה, אֶתֵּר דְתַזְוָהוּ עַל
בִּישְׁתָּא דְמוֹתְנָא:**

[ויסעו מהר שטובים פירותיו, ויחנו בחרדה, מקום שחרדו על דעת
המיתה]

מבואר בת"י הטעם שנקרא המקום 'חרדה': 'מקום שחרדו על רעת המיתה', ולהאמור היינו גזירת המיתה שנגזרה על כל איש מבן עשרים ומעלה 'במדבר הזה ימותו' וכו' וכלישנא דקרא שבני ישראל התאבלו מאוד על גזירה זו (במדבר יד, ט).²³

23. יש שהבינו בת"י (ראה בביאור יונתן) שהכוונה שכאן התאבלו על מאתים חמישים מקריבי הקטורת שמתו במגיפה במעשה דקרח, והוא צ"ב שהלא האסיפה עם קרח היתה בקהלתה לפני ב' מסעות, ומדוע שיתאבלו כעת על מגיפה זו.

והנה מה שכתב ת"י בפסוק שלאחריו - שמקהלות הוא 'אתר כינופיא'. ראה ברוקח (שמפירושו במסעות נראה שהביא הרבה דברים מת"י), שביאר שהכוונה למה שנקהלו על משה ואהרן כשנחסרו המים בפרשת חוקת והיינו חטא מי מריבה והוא בשנת הארבעים. וצ"ב שהלא מעשה זה לא היה בשלב זה אלא לאחר הרבה מסעות, כמוזכר בפסוק לו שחנו במדבר צין היא קדש ומשם נסעו להר ההר ואז מת אהרן, כלומר שהמאורעות של שנת הארבעים מוזכרים להלן ולא כעת. ואולי סבור שמקהלות הוא מקום במדבר צין - היא קדש, וכאמור

ונמצא לפ"ז כמה נפ"מ בין דרכו של רש"י לדרך שנתבארה בת"י:

נפ"מ א' - היכן מוזכרת חניית קדש

א. היכן מוזכרת החניה בקדש אשר משם שולחו המרגלים, האם בריתמה' או ב'חרדה'. וכנתבאר לעיל בארוכה.

נפ"מ ב' - מה אירע קודם ההתקהלות של קורח או המרגלים

ב. להאמור נמצא לדברי ת"י שפרשת קרח ועדתו קדמו לשילוח המרגלים, דהנה ת"י כתב בפסוק כב ש'קהלתה' היא המקום שבו התכנסו קרח ועדתו על משה ואהרן, והחניה בקהלתה קדמה ב' מסעות לחניה בחרדה.²⁴ נמצא שהמאורע של קרח ועדתו קדם לשילוח המרגלים.

אולם לדרכו של רש"י (כאן במסעות) אין כל סיבה לומר כך. והפשטות היא כמו שהוכיחו הראשונים מאונקלוס ומ'סדר עולם' שמעשה דקרח היה לאחר המרגלים. וכן היא דעת הרמב"ן (במדבר טז, א'²⁵). וראה הרחבה להלן.

שחרדה היא קדש ונקרא מקהלות ע"ש העתיד שבשום לקדש חטאו שם במי מריבה. ולפ"ז ניתן להבין גם בת"י כך, ודו"ק.

גם מש"כ ת"י על מוסרות - 'אתר מרדו' ראה ברוקח שהכוונה למה ששם מרדו וחזרו לאחוריהם. והוא המעשה המובא ברש"י לעיל במלחמת מלך ערד שחזרו חלק מישראל לאחוריהם עד מוסרות ואילו משה והארון לא נסעו עמהם, (ולכן זה לא נמנה כמסע) וכמובא במדרש שבני לוי רדפו אחרי הבורחים ווהרגו בהם. ואולי ת"י כאן רומז לכך (ת"י לא הזכיר מאורע זה בפרשת חוקת, ודלא כאלה שהבינו בדבריו הנ"ל מפרשת חוקת, כא), א) שכוונתו לחזרת בני"י לאחוריהם כי אין פירוש זה נכנס בדבריו כלל), ואין בזה סתירה לדרכו של ת"י כאן בביאור המסעות ודו"ק.

24. ואכן בסוף פרשת שלח נכנסה פרשת המקושש שאמנם לרש"י היא במקומה (ואולי לשיטתו כאן) אך מצינו בחז"ל דעה שהיה זה השבת הניחה לאחר שנצטוו על השבת במרה. וכן הפרשה שאחרי קרח - חקת שם פתחה הפרשה בעניני פרה אדומה שנאמרו למשה בעת בניית המשכן מוקדם ממעשה דקרח, וא"כ אין כאן תוספת חידוש במה שפרשת קרח שייכת אכן למקום מוקדם יותר כי ממילא הפרשות שלפניה ואחריה כך הם.

25. וז"ל: "והנה היו אוהבים אותו (את משה) כנפשם ושומעים אליו, ואלו היה אדם מורד על משה בזמן ההוא היה העם סוקלים אותו ולכן סבל קרח גדולת אהרן וסבלו הבכורים מעלת הלויים וכל מעשיו של משה אבל בבואם אל מדבר פארן ונשרפו באש תבערה ומתו בקברות התאוה רבים וכאשר חטאו במרגלים לא התפלל משה עליהם ולא בטלה הגזרה מהם ומתו נשיאי כל השבטים במגפה לפני ה' ונגזר על כל העם שיתמו במדבר ושם ימותו אז היתה נפש כל העם מרה והיו אומרים בלבם כי יבואו להם בדברי משה תקלות ואז מצא קרח מקום לחלוק על מעשיו".

הוכחת הראשונים מאונקלוס והדיוק מת"י שם

רשב"ם ותוס' ביש נוחלין (ב"ב ק"ט). הביאו מ'סדר עולם' שבליעת קרח היתה מיד לאחר המרגלים. והוכיח התוס' זאת גם מתרגום אונקלוס בפרשת קרח, על מה שאמרו בני ישראל למשה לאחר המגיפה שבאה ממעשה דקרח: (במדבר יח, כז) 'ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר, הן גוענו אבדנו כולנו אבדנו'. שבפסוק הוזכרו ג' מיתות, ואונקלוס מפרש: א. מאיתנו הרגה החרב. ב. מאתנו בלעה הארץ. ג. מאתנו מתו במותנא - מגיפה.

ובשלמא בליעת הארץ והמגיפה הם הדברים שאירעו במעשה דקרח, אך מהו 'הרגה החרב' ולכא' הכוונה למעפילים שעלו להר ומתו בחרב (כנאמר במדבר יד, מד) 'וַיֵּרֶד הַעֲמֶלְקִי וְהַכְּנִעֲנִי הַיֵּשֵׁב בְּהָר הַהוּא וַיִּכּוּם עַד הַחֲרָמָה', וא"כ מוכח שמשעשה דקרח היה לאחר המעפילים שהיו מיד לאחר המרגלים.

ואמנם מדויק בתרגום יונתן שם, שלא פירש 'הריגת חרב', אלא לדבריו ג' לשונות המיתה האמורים בפסוק מתפרשים כך: א. מאתנו מתו בשלהבת האש - והם המאתים חמישים מקריבי הקטורת. ב. מאתנו נבלעו בארץ. ג. כולנו חשובים כאילו אנו אבודים. ואזיל לשיטתו שמעשה דקרח היה קודם המרגלים וכנ"ל.

הוכחות בדעת רש"י בסדר המאורעות

באמת גם בדעת רש"י (במקומות אחרים) יש שהוכיחו שסבור שמעשה דקרח קדם למרגלים. ראה ב'מזרחי' ע"ד רש"י (במדבר יג, ב): 'למה נסמכה פרשת המרגלים למעשה מרים', שעמד על טיבה של שאלה זו (המזרחי סבור שדרכו של רש"י להביא הדרשות של סמיכות המקראות, רק היכן שהמקרא אינו במקומו) והתקשה כאן הלא מעשה דקרח היה לאחר המרגלים ומדוע דורש הסמיכות. ותירץ שמזה מוכח שמעשה דקרח היה לאחר מעשה מרים קודם המרגלים, ולפיכך דורש רש"י את הסמיכות.

וכן מוכח ברש"י בדברים עה"פ (א. א): 'במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב', ופירש רש"י שחצרות זו מחלוקתו של קרח. והרי החניה בחצרות היתה חניה אחת קודם החניה ברתמה - מדבר פארן, והיינו שמעשה דקרח קדם למרגלים. (רש"י שם מביא פירוש נוסף שחצרות זה המרגלים ואז אין הוכחה שקרח היה קודם - והמזרחי תולה השאלה בב' הפירושים ועיין בשפתי חכמים שם בשם ה'מזרחי' (אות ט) אפשרות שאין מחלוקת בין הפירושים)

מאיך הקשה ה'מזרחי' סתירה ברש"י מדבריו בפרשת קרח (במדבר יז, ד): 'ויפול על פניו' מפני המחלוקת, שכבר זה בידם סרחון רביעי, חטאו בעגל ויחל משה (שמות לב, יא).

במתאוננים ויתפלל משה (במדבר יא, ב). במרגלים ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים (שם יד, יג). במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו". הרי שהמרגלים היו קודם מעשה דקרח, ותירץ שזה מדרשים חלוקים.²⁶

נפק"מ ג' - כמה מסעות נסעו מאז גזירת המרגלים

ג. כמה מהמסעות נסעו לאחר גזירת המרגלים. לרש"י נמצא שנסעו כ' מסעות בתשע עשר שנים (וכמש"כ רש"י בדברים על 'כימים אשר ישבתם בקדש') וכמו שכתב בתחילת הפרשה (וראה בשפתי חכמים שביאר מדוע הם נמנו כעשרים בעוד ובפועל ישנם רק תשע עשרה). אולם לת"י נמצא שמאז גזירת המרגלים חזרו למוסרות בו' מסעות שהיו מחרדה עד מוסרות, ומשם נסעו ו' מסעות בלבד עד אשר באו שוב אל קדש ואז נסעו עוד ח' מסעות בשנת הארבעים. ובסה"כ י"ב (לא כולל הח' של שנת הארבעים וכמו שחישבן רש"י את הכ' מסעות).

וַיַּחֲנוּ בְּעַצִּיז גִּבֹּר • עיר התרנגול - מדוע נקרא כך שם המקום?

(במדבר לג, לה) וַיִּסְעוּ מֵעֵבֶר־נָה וַיַּחֲנוּ בְּעַצִּיז גִּבֹּר:

מה משמעות שם המקום 'עציון גבר'?

בת"י מתבאר הדבר:

וַיִּסְעוּ מֵעֵבֶר־נָה וַיַּחֲנוּ בְּעַצִּיז גִּבֹּר:

26. עיי"ש במפרשי רש"י שחלקו על המזרחי. וראה בנחלת יעקב שכתב שיתכן שאחרי חטא המרגלים נסעו לחצרות חזרה ושם היה קרח. (ולא כדמשמע במסעי שנסעו לרימון פרץ ולכא"ו הוא מק"א ואולי רימון פרץ הוא חצרות וצ"ע).

בסוגיא זו עיין בדברי התוס' (שבת פטו). אמר ר' יוסי בר חנינא ה' שמות יש לו - מדבר צין שנצטוו ישראל עליו, מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו, מדבר קדמות שניתנה קדומה עליו, מדבר פארן שפרו ורבו עליה ישראל, מדבר סיני שירדה שנהא לעובדי כוכבים עליו. ובתוס' שם עמדו שא"י יתכן שמדבר צין הוא פארן והסיקו שהכל היה מדבר אחד גדול ובתוכו כל מקומות אלו אך אינם באותו מקום ומבואר בתוס' שם שריתמה היא מדבר פארן ומשם יצאו המרגלים וכדברי רש"י כאן כעיי"ש שמחשבן כמה וכמה פרטים בסוגיא זו.

[ויסעו מעברונה ויחנו בעיר תרנגול]

ת"י מפרש שחנו בעיר תרנגול, ויש לידע מדוע נקראה כך העיר?

בילקוט ראובני הביא בשם הספר 'ציוני' (הובא בתו"ש):

*"כתבו המקובלים שנקרא עציון גבר לפי שהיו בו אנשי מועצות
דבקיאים היו בחכמת תרנגול הנקרא 'גבר', בצורתו ובכרבלתו..."*

וביתר ביאור ראה בפירושו הרוקח עה"ת (כאן):

*"כי באותה עיר יושבים בעלי העיצה יודעי העתים כתרנגול, והיה על
העיר כמו תרנגול כמו שעושיין בתורן הספינה".*

וַיַּחְנוּ בְּמִדְבַּר צֶן • היכן הוא פתחו של גהינם במדבר?

(במדבר לג, לו) וַיִּסְעוּ מֵעֵצִיּוֹן גִּבֹּר וַיַּחְנוּ בְּמִדְבַּר צֶן הוּא קַדְשִׁי:

מדוע נקרא מדבר זה 'מדבר צין'?

בת"י מתבאר הדבר:

וַיִּטְּלוּ מִכַּרְךְ תְּרַנְגוּלָא וְשָׂרוּ בְּמִדְבַּרָא צִינִי טָוּוּד פְּרִזְלָא הִיא רְקָם:

[ויסעו מעיר תרנגול ויחנו במדבר ציני הר הברזל היא רקם]

ת"י מפרש שמדבר זה קרוי 'מדבר צין', משום שבמדבר זה גדלים דקלים קשים המכונים 'ציני הר הברזל'. וכך תרגם גם להלן (לד, ג).

דקלים אלו מובאים במשנה בסוכה (כט): ונאמר שלולביהם כשרים. ובגמ' (סוכה לב:) "אמר

רבי מריון אמר ר' יהושע בן לוי ואמרי לה תני רבה בר מרי משום רבן יוחנן בן זכאי שתי תמרות יש בגיא בן הנם ועולה עשן מביניהם, וזהו ששנינו 'ציני הר הברזל כשרות' וזו היא פתחה של גיהנם".

הרי שמקום גדילת דקלים אלו הוא פתחו של גהינם. והנה בגמ' (עירובין יט.) נאמר שלגהינם יש ג' פתחים **אחד במדבר אחד בים ואחד בירושלים**.

וכתב ה'תשואות חן' שלדברי ת"י הג"ל, אינו מן הנמנע שפתחו של גהינם במדבר הוא במדבר צין הנ"ל, שם גדלים אותם 'ציני הר הברזל' ושם חנו בני ישראל.

וַיֵּשֶׁב בָּהּ עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל • מעצם הדבר שאיש

מישראל הרג בשוגג מתחייב הכהן גדול עונש מיתה! מדוע?

(במדבר לה, כה) וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת הַרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהָשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר נָס שָׁמָּה וַיֵּשֶׁב בָּהּ עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר מִשַּׁח אֹתוֹ בְּשָׂמֹן הַקֹּדֶשׁ:

מדוע שנות גלות הרוצח בשוגג תלויים בחייו של הכהן הגדול - מדוע שישוב הרוצח לביתו לאחר שמת הכה"ג?²⁷

במשנה במכות (יא:) נאמר: 'לפיכך אימותיהן של כהנים מספקות להם (לרוצחים בשוגג) מזון ומחיה כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו'. ובגמרא (שם) דייקו שמשמע שאם יתפללו ימותו, והלא זו קללת חנם שאין הכה"ג שייך לרציחה זו. וענתה הגמ' שהכה"ג שייך לרציחה היות והיה לו להתפלל על בני דורו, ובכח תפילתו היו ניצלים בני דורו אף מרציחות בשוגג, ולפיכך אין זו קללת חנם.

ומטעם זה מיתת הכה"ג מכפרת על הרוצח היות ואף לכה"ג יש אשמה מסוימת ברציחה זו, משום שלא התפלל ולכך מיתתו מכפרת על הרוצח.

27. בשפתי חכמים כאן מבאר שמטעם זה כתב רש"י את פירושו הראשון עיי"ש.

בת"י כאן מבאר בדרך אחרת ובתוכה ישנם כמה חידושים גדולים:

וּישְׁזַבּוּן כְּנִשְׁתָּא ית קטוליא מן יד תבע אדמא ויתזבון יתיה כְּנִשְׁתָּא
 לְקַדְוִיָּא דְקַלְטִיָּה דְאַפְרָךְ לְתַמְן ויתייב בה עד זמן דימות כְּהִנָּא רַבָּא
 דְרַבֵּי יתיה סגיא בְּמִשַׁח דְּבוּתָא. וּמְטוּל דְּלֵא צְלִי בְּיִזְמָא דְכַפּוּדֵי
 בְּקוּדֵשׁ קוּדְשִׁיא עַל תְּלַת עֲבִידוֹן קְשִׁין דְּלֵא יתְקַלּוֹן עֲמָא בֵּית
 יִשְׂרָאֵל בְּפּוּלְחָנָא נּוּכְרָאָה וּבְגִילוּי עֲרִיזָתָא וּבְשִׁדְיוֹת אָדָם זְכִיָּא
 וְהָזָה בִּידֵיהּ לְבַטְלוּתָהוֹן בְּצִלוּתֵיהּ וְלֵא צְלִי מְטוּל כֵּן אֲתַקְנַס לְמִמַּת
 בְּשִׁתָּא הַהוּא:

[ויצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם, וישיבו אותו העדה לעיר
 שקלטתו שברה לשם וישב בה עד עת מות הכהן הגדול אשר משח אותו
 בשמן המשחה. ומפני שלא התפלל ביום הכיפורים בקדש הקדשים על
 שלוש עבירות קשות שלא יכשלו עם בית ישראל בעבודה זרה ובגילוי
 עריות ובשפיכת דם נקי והיה בידו לבטלם בתפלתו ולא התפלל בגלל זה
 נקנס למות באותה שנה]

חומרת העונש של הכה"ג

מבואר בת"י שלא הזכיר כלל את ענין התפילה של הגולים לערי מקלט, וכתב שמכיון שהיה
 בכוחו לבטל את הרציחות בתפילתו ולא התפלל, מתחייב הוא מיתה **באותה שנה!** הרי
 שלמד שמעצם הדבר שמאן דהו רצח בשוגג בזמן כהונת הכהן גדול, הרי שהכה"ג שייך לזה
 משום שבתפילתו יכול היה למנוע רציחה זו, והיות ולא התפלל **נקנס עליו חיוב מיתה,** ואף
בלי תפילתם של הגולים לערי מקלט.

ויתכן שמטעם זה משך זמן הגלות של הרוצח הוא עד מות הכה"ג, משום שהכה"ג נתפס בעון
 המיתה של הרוצח, כי בעצם הרוצח חייב מיתה אלא 'שהגלות במקום מיתה עומדת' (כמבואר
 בסנהדרין לז:). ולפיכך יש על הרוצח לגלות **רק עד שיתבצע בפועל עונש המיתה** אך מעת שמת
 הכה"ג מתקיים במיתתו דין המיתה של הרוצח ובכך נפטר הרוצח והולך לביתו.

עצם היסוד שהיכול למנוע עבירה מחברו ולא מנע - נתפס בעונו, מצינו בחז"ל בכמה

מקומות וכן מצינו בת"י פרשת קדושים (ויקרא יט, יז) ראה הערה²⁸.

דברי ת"י אלו מתאימים עם הלישנא הנוספת בגמ' (מכות יא:): שפירשה את מה שאימותיהן של כהנים היו מספקות מזון ומחיה לגולים לערי מקלט - 'כדי שיתפללו על בניהם **שלא ימותו**'. דהיינו שמבלי תפילתם עשוי הכה"ג למות מעצם הדבר שרצחו בימיו בשוגג, ותפילתם של הרוצחים עליו משמעותה שמבקשים **שלא ימות תחתם בעוונם**, ואולי תפילה זו תועיל להצילו מעונש זה.

זמן התפילה

עוד מבואר בת"י חידוש שלא נאמר בגמ', שתפילת הכה"ג שבכחה לבטל את הרציחות היא **התפילה שהתפלל ביוה"כ בקודש הקודשים**. כלומר שרק תפילה זו בכוחה לבטל ולא שאר תפילותיו של הכהן גדול בזמנים אחרים.

והנה בגמ' ביומא (ג:): מובא נוסח התפילה הקצרה שהיה מתפלל הכה"ג (ולא היה מאריך כדי שלא להבעית את ישראל) ולא מוזכר שם שהתפלל לבטל את הג' עברות החמורות²⁹.

וראה גם במהרש"א (מכות יא:): שאף הוא פירש את דברי הגמרא על תפילת הכה"ג **ביום הכיפורים, שבכחה לבטל הרציחות מישראל**. וצ"ע.

ויל"ע לפי הבנה זו מה הדין ברוצח בשוגג שנגמר דינו לגלות לאחר שנתמנה כה"ג חדש, (לא הכה"ג שכהן ביוה"כ שהיה קודם הרציחה). ובגמ' (מכות יא:): אמרו שאף אופן זה שייך לכה"ג החדש לפי שהיה לו להתפלל **שיגמר דינו של הרוצח לזכות**. והנה אם זמן התפילה הוא ביוה"כ מה יש לתבוע מכה"ג זה שנתמנה לאחר יוה"כ? וצ"ע.

28. ראה בת"י (ויקרא יט, יז) על מצות 'הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא', שמתרגם את 'לא תשא עליו חטא' - שאם חבריו מתבייש מהתוכחה אל יוכיחו ובאופן זה לא יהיה לו חטא **ומשמע שכאשר נמנע סתם מהוכחה נושא בחטאו**. וכ"כ החינוך (מצוה רלט): "מי שבידו להשיבו ולמחות בו ולא מחה, הוא נתפש על חטאו, וזה דבר ברור מדברי רבותינו (שבת נה). גם מן הכתוב (ישעיהו ג יד)". וכן בגמרא מסכת שבת (נד:): מסופר במשנה על פרתו של רבי אלעזר בן עזריה שהיתה יוצאת בשבת ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים, ובגמ' שם אמרו שפרה זו היתה של שכנתו של רבי אלעזר בן עזריה ונקראת על שמו **לפי שלא מיחה בידה**.

29. וראה בגמ' שם שהובא מעשה בכה"ג אחד שהאריך בתפילתו ונמנו חבריו להיכנס אחריו, וכשהחלו להיכנס הוא יצא, ואמר שהתפלל על בית המקדש (השני) שלא יחרב, ואמרו לו שכבר אמרו חכמים להתפלל תפילה קצרה כדי להבעית את ישראל.

מקום התפילה

בתוך דברי ת"י מבואר שהכה"ג התפלל את תפילתו בתוך קודש הקדשים, והוא חידוש שהרי במשנה (יומא נג): נאמר שהכה"ג היה יוצא לבית החיצון ושם היה מתפלל את תפילתו³⁰.

אכן מצינו בכמה מקומות שהוזכרה תפילת הכה"ג בתוך קודש הקדשים כדברי ת"י. ראה בטור (או"ח קלא) שציטט את נוסח התחנון של רב עמרם גאון. ובתוך הנוסח נאמר "ואין כהן לעשות חובתינו, ולא כה"ג שיכפר את חטאתינו, ולא בית קדשי הקדשים להתפלל שם" ובפרישה (שם) פירש להתפלל שם - הכה"ג ביוה"כ.

וכן בספר חסידים (תצ"ה): "שהיה כהן גדול מתפלל תפילה קצרה בבית קדש הקדשים"³¹.

כח התפילה של הכה"ג בקודש הקדשים

עוד מבואר בת"י שבכח תפילת הכה"ג בקודש הקדשים ביוה"כ לבטל את כל הג' עבירות חמורות מישאל, ולא רק את הרציחות אלא ע"י תפילתו יכול להביא מצב שלא יחטא ישראל בעבירות חמורות אלו.

והנה בגמ' (יומא ט:) נאמר שבית המקדש הראשון נחרב משום שעברו על ג' העבירות החמורות - עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. ומבואר כאן בת"י שבכח תפילת הכה"ג היה למנוע את כל סיבות אלו וממילא נמצא שע"י תפילתו לא היה הבית חרב!

ומכאן למדנו את גודל עוצמת הרגעים שהיה מתפלל הכה"ג, שמחד נחפז לצאת 'כדי שלא להבעית את ישראל' הממתנינים לו בדאגה. ומאידך בכוחו לבטל את כל חטאי הג' עבירות חמורות מישאל, ומגודל הכוח והאחריות שיש בידו, אם אינו מנצל את כוחו ומתפלל כראוי ובגין כך חוטאים ישראל, נקנסת עליו מיתה עוד באותה שנה! (כמבואר בת"י כאן).

30. יש שהבינו בת"י שהיתה זו תפילה מיוחדת שהתפלל על ביטול ג' עבירות ורק אותה התפלל בתוך קודש הקדשים עצמו, אך את התפילה הקצרה שמבוארת בגמ' הנ"ל אכן התפלל בבית החיצון. והוא חידוש.

31. וראה עוד בבעל הטורים בפרשת משפטים (שמות כד, ב) "כמו שנגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים להתפלל שם על השנה שתאה כתקונה כדכתיב ונגש חורש בקוצר".

גֹּאֵל הַדָּם הוּא יְמִית אֶת הָרֹצֵחַ • על איזה רוצח הפסוק מדבר בשוגג או במזיד?

(במדבר לה, יט) גֹּאֵל הַדָּם הוּא יְמִית אֶת הָרֹצֵחַ בְּפָגְעוֹ בּוֹ הוּא יִמָּתֵנוּ:

הפסוקים שקדמו לפסוק זה מדברים על הרוצח במזיד בכלי ברזל, עץ ואבן. האם גם פסוק זה מדבר על רוצח במזיד?

אונקלוס תרגם 'בְּפָגְעוֹ בּוֹ' - 'כד אתחייב ליה מן דינא', כלומר שמדובר ברוצח במזיד שהתחייב בדין. וכך נראה גם ברש"י שכתב שגואל הדם המדובר, יכול להמית את הרוצח גם בתוך עיר המקלט, וזה כדין רוצח שהרג במזיד.

בת"י מבואר לא כך:

תָּבַע אֲדָמָא הוּא יְקַטֹּל ית קטולא, כּד יַעֲרֵעִינְיָה מִבְּרָא לְקַדוּיָא
הַאֲלִין, בְּדִינָא הוּא יְקַטֹּלִינְיָה:
[גואל הדם הוא ימית את הרוצח, כאשר יפגענו מחוץ לערים האלה,
במשפט הוא ימיתנו]

ת"י מוסיף שגואל הדם יכול להרוג את הרוצח רק אם מצאו מחוץ להרי מקלט, ומשמע שפירש את הפסוק ברוצח בשוגג, כי את הרוצח במזיד מבואר בגמ' (מכות י:) שניתן להרוג גם בתוך עיר מקלט.

כך גם מדויק מההפרש בדברי תרגום יונתן שמחד בפסוקנו מגביל את נקמת הדם רק מחוץ לתחומי עיר מקלט, ומאידך להלן בפסוק כא, שם נאמר בפסוק אותו לשון: 'גואל הדם ימית את הרוצח בפגעו בו' מתרגם יונתן: 'גואל הדם ירוג את הרוצח כאשר התחייב לו', ולא הגביל שזה רק כאשר מצאו מחוץ לעיר מקלט.

ולהנ"ל מיושב, היות ופסוק כא מדבר להדיא ברוצח **במזיד** כנאמר שם: "ואם בשנאה הדפו". לכך אין הגבלה על נקמת הדם ויכול להורגו אף בתוך עיר המקלט. אולם את פסוקנו תרגם יונתן ברוצח **בשוגג** ולכך הגביל את נקמת הדם **מחוץ לערי מקלט**.

החידוש העולה מפירוש זה של תרגום יונתן, שלדבריו נמצא שיש פסוק המצווה על **גאולת הדם של הנרצח בשוגג**, כלומר **שיש מצוה לגאול את דמו**, והוא מחלוקת רבי יוסי ורבי עקיבא בגמ' (מכות יא:): האם גאולת דם הנרצח בשוגג - מצוה ביד גואל הדם ורשות ביד כל אדם, או רשות ביד כל אדם וכל אדם נהרגין עליו. והלכה כרבי עקיבא שרשות ביד גואל"ד וכל אדם נהרגין עליו.

והנה הרמב"ן (הוספות לסה"מ, עשה יג) הביא 'שראה מי שפירש את הפסוק ברוצח בשוגג שיצא מחוץ לעיר מקלטו' (אמנם לא כתב בשם ת"י אך הוא מה שמבואר בת"י) והוא לדעת רבי יוסי הנ"ל. והשיג על פירוש זה: "אבל זה הפירוש אינו אמת **שזה הכתוב במזיד מדבר**... וזה דבר ברור אינו נעלם מכל מסתכל בענין".

ולדעת הרמב"ן מפסוק זה למדים שלאחר שנתחייב הרוצח במזיד מיתה בבי"ד, יש מצוה על גואל הדם לרדוף אחריו ולהביאו לבית דין שיהרגוהו, ואם לא יוכל הבית דין להורגו יש לגואל הדם מצוה להורגו. ואם אין לנרצח גואל הדם, בי"ד מעמידים אדם ממונה מהם לרדוף אחריו ולגאול את דמי הנרצח³².

32. ביאור מענין בדברי ת"י מבואר בספר 'תשואות חן', שאף ת"י סבור שהפסוק מדבר ברוצח **במזיד**, אלא שמדבר על השלב המובא במשנה (מכות ט:): שמתחילה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט ובי"ד שולחין ומביאין משם וכו', ובשלב זה היה אסור להרוג את הרוצח במזיד בתוך עיר מקלט קודם שדנוהו בית דין.

אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים • האם זו מצות עשה?

(במדבר לו, ו) זה הדבר אשר צוה יי לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים:

מצד אחד נאמר 'לטוב בעיניהם תהיינה לנשים' ומאידך נאמר: 'אך למשפחת מטה אביהם' כיצד עולים הדברים בקנה אחד?

בגמ' ב"ב (קכ.) למדו מכאן שבנות צלפחד הותרו להינשא לכל השבטים, וזהו 'לטוב בעיניהם תהיינה לנשים'. ומה שנאמר 'אך למשפחת אביהם תהיינה לנשים' זו עצה טובה אך אינה מצות עשה.

עוד למדו בגמ' שדין זה שלא תסוב נחלה - שנשים היורשות ידבקו רק בשבט אביהם אינו נוהג אלא בדור ההוא שקודם חלוקת הארץ, אך הדורות הבאים יוכלו להינשא עם כל השבטים³³.

ת"י כאן מבאר את ב' דינים אלו בפסוק זה:

**דִּין פְּתֻגְמָא דְּפָקִיד יִי, לֹא לְדֹדֵיא דְּעֵתִידִין לְמִיקוּם בְּתַד פִּילוּג אֲדָעָא,
אֵלֶהוּ לְבִנַּת צֶלְפָּחַד לְמִימֵר, לְדַתְקִין בְּעֵינֵיהוֹן תְּהוּוֹן לְנָשִׁין לְחֹזֵד לְגַנְיֵסַת
שִׁבְט אַבְוֵהוֹן תְּהוּוֹן לְנָשִׁין:**

[זה הדבר אשר ציווה ה' לא לדורות שעתידין לקום אחד חלוקת הארץ, כי אם לבנות צלפחד לאמר, לטוב בעיניהם תהיינה לנשים, לבד למשפחת שבט אביהם תהיינה לנשים]

כלומר שלבנות צלפחד תאמר שלטוב בעיניהם יהיו לנשים, ולעצה טובה תאמר להם שינשאו עם בני שבט אביהם כדי שלא תיסוב הנחלה ממטה אל מטה, אמנם לשאר בני ישראל נאמר הפסוק הנוסף: 'יְכַל בַּת יִרְשֶׁת נַחֲלָה מִמִּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאָחַד מִמִּשְׁפַּחַת מֵטָה אֲבִיָּהּ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה לְמַעַן יִירְשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת אֲבֹתָיו'. אך לדורות שיקומו אחר חלוקת הארץ לא נאמר ציווי זה כלל.

